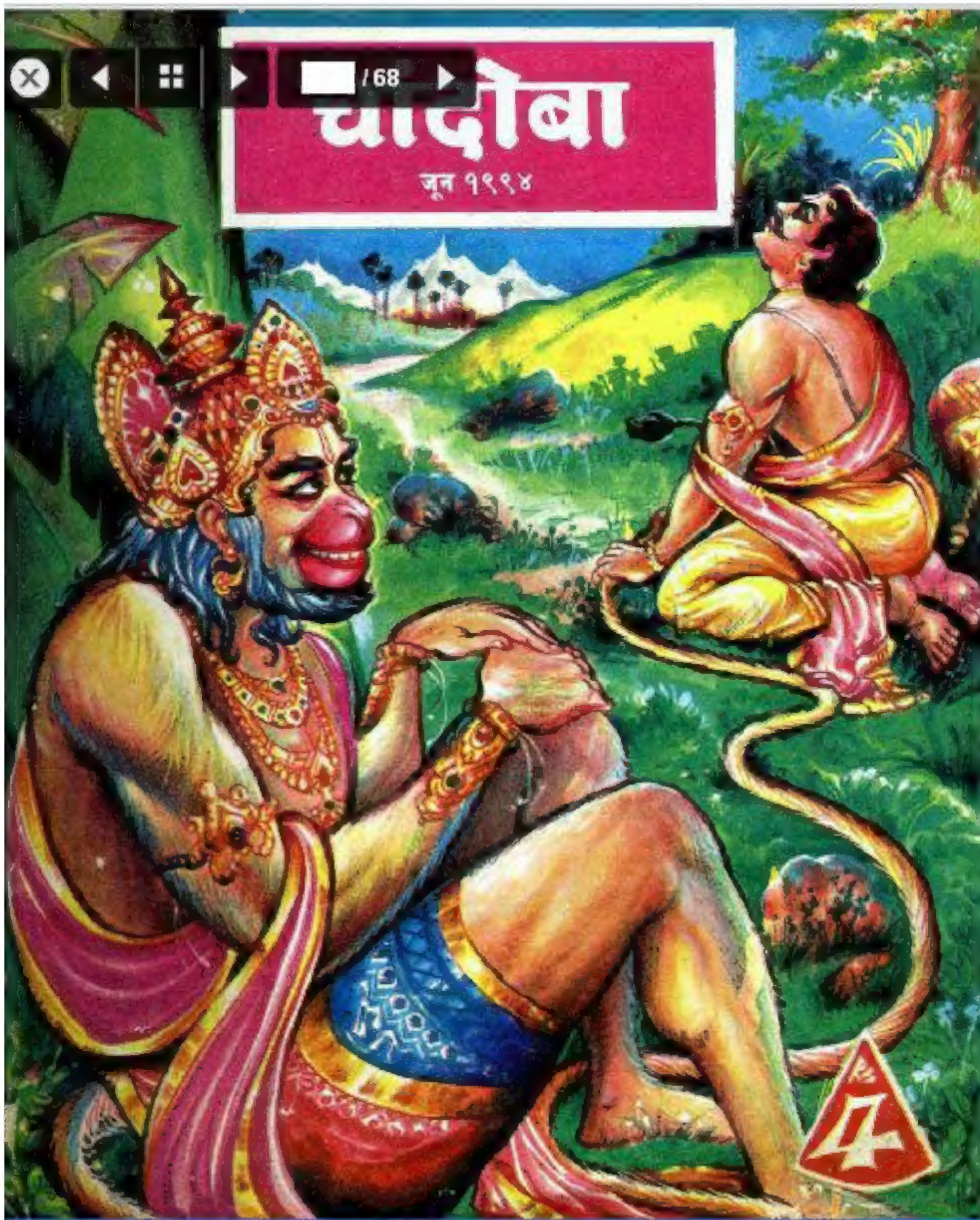

/68

चांदोबा

जून १९९४

हे माझे अस्मती माझे लाडके बोकल
यांच्या सुखदोच्या मी नेहमीच कवीन जेदोवकल

कोरसला मर्यादित अशाही नुसर विचार करूया आणि
हे संजो अस्मती देवा
आमचक असे जरीकल्ले संजो प्रसिद्धत. पोअर कल्ले, लीज कल्ले, टॅकल,
मर्यादित असे जरीकल्ले संजो प्रसिद्धत. पोअर कल्ले, लीज कल्ले, टॅकल,
मर्यादित असे जरीकल्ले संजो प्रसिद्धत. पोअर कल्ले, लीज कल्ले, टॅकल,

कोरस!

हे अस्मती देवा

आमचक असे जरीकल्ले संजो प्रसिद्धत.

आमचक असे जरीकल्ले संजो प्रसिद्धत.

कोरस स्टूडेंट्स आर्ट मटेरियल खरेदी करा आणि तुमचे विश्व रंगतदार करा

AKA/SQJ-MR

CIANDODA (Marathi)

JUNE 1994

विश्व-समाचार

शेतकऱ्यांना राजनैतिक मान्यता

नव-वर्षाच्या स्वागतार्थ लोक एकमेकांचे शुभ-चिंतन करण्यात मग्न होते. अशाच एका दिवशी मेक्सिको मधील शेतकऱ्यांनी निःकुश सत्तेविरुद्ध निःशस्त्र प्रतिकाराचीचळवळ सुरू केली. या चळवळीत धुपच हिसाचार झाला असे विरोधकांचे म्हणणे आहे.

आंदोलनाचे नेतृत्व करणारे गोरिला नेता कमांडंट मार्कोस यांनी आपली धूमिका स्पष्ट करतात. सांगितले- "आमच्या जवळ कधीच झिळक उरले नाही. रद्दायला घर नाही, वसायला जमीन नाही, करायला काही काम नाही, आम्ही काही शिक्षण घेतलेले नाही, भाजारी पडलो तर गौध-घण्यांनी काही सोय नाही. अशा

परिस्थितीत सरकार विरुद्ध बंड करण्याशिवाय आमच्यापाशी दुसरा काही मार्गच उरला नाही. आम्ही तरी काम करणार?" ई.व. १९१० मध्ये शेती संनंधी जी क्रांति झाली तिचे वेता होते एमिलियो अपाटा! कमांडंट मार्कोस म्हणतात- जपाटा यांच्या प्रोत्साहनानेच आम्ही 'जपाटिस्टा नेशनल लिबरेशन आर्मी' ची स्थापना केली. दक्षिण मेक्सिकोमधील बहुसंख्य लोक गरीब शेतकरी आहेत. हा प्रंत अत्यंत मागासलेला आहे. इन्स्टिट्यूशनल रेव्होल्यूशनरी पार्टीच्या जुळी राजवटीत येथील जनता त्रासून गेली. येथील शासकांनी स्थानिक इस्टेटीव्हा मालकांशी संगतमत केले, या मालक-मंडळींनी अधिकाऱ्यांच्या मदतीने कट रचला आणि शेतकऱ्यांच्या जमिनी मिळकृत केल्या, शेतकऱ्यांन्ही पिकवलेल्या साताची बाजवी किंमत ही त्यांना मिळतेना, ज्या शेतकऱ्यांनी पाला विरोध केला, त्यांना निर्दयपणे मारले गेले. सरकारची अधिकाऱ्यांच्या मदतीने या मालक-लोकानी हत्यारों एकर जमिनीवर ताबा मिळवला. जे बंड करून उठले त्यांना तुर्कगत खंजण्यात आले, अधिकारी-वगनि राजरोस धोमंतांना मद्य केली. अशी परिस्थिती निर्माण झाली की

शेचित शेतकऱ्यांपुढे बंडखोरोशिवाय अन्य काही मार्गच राहिला नाही.

१ जानेवारी रोजी अमेरिका, कॅनडा व मेक्सिको यांच्यात नाफटा (नॉर्थ अमेरिकन फ्री-ट्रेड अॅग्रीमेंट) नावाचा एक करार झाला. या कराराने आणित तेल ओतण्याचे काम केले. शेचित जवता यामुळे अधिकच संतापली. या करारानुसार अमेरिकेतील निरुपयोगी वस्तु व हिणकस धान्य आपल्या देशात वेईल व ते आपल्यावर साबले जाईल असे भय शेतकऱ्यांना वाटू लागले. म्हणून लोकांनी बंड उभारले व आपला विरोध प्रकट केला. सुमारे दोन हजार शेतकरी गोरिलांनी सर ब्रिटन्नात, डेलास वासरा, बोकासिंग, मार्गिड्रास, अल्बु मारिनो वगैरे पॅंगरी प्रदेशातील शहरे तीन दिवस आपल्या लान्यात ठेवली. तीनशे गोरिलांनी क्रिस्टबल नगरपालिकेवर ताबा मिळविला आणि तेथील फाडली, संरक्षणक, सुर्च्या, टेबले यांची खूब मोडतोड केली. आणखी काही ठिकाणी सरकारी कार्यालयांची होळी करण्यात आली. १२० गोरिलांची तुल्यातून सुटका करण्यात आली.

मेक्सिकन सैन्याने जमिनीवरून व आकाश मार्गाने गोरिलांना वेढले आणि एक आठवडा भरत त्यांना जंगलात पिटाळून लावले. या खुमशचक्रीत सुमारे तीनशे गोरिला मृत्युमुखी पडले. गोरिलांच्या बहुशतीमुळे हवारी लोक आपले गाव सोडून गेले.

रोमन काथोलिक बिशप संम्युएल रुइस हे या कांबाला जबाबदार आहेत असा सरकारने त्यांच्यावर आरोप केला. त्यांनी या आरोपाचे खंडन केले आणि सरकारला सावधगिरीची सूचना दिली की गरीब शेतकऱ्यांच्या बाबतीतील घोरणात बदल होणे आवश्यक आहे. गरीब शेतकऱ्यांच्याबाबतची नीति बदलण्याचे त्यांनी जोरदार समर्थन केले. त्यांनी असे ही प्रतिपादन केले की जे सरकार गरीब शेतकऱ्यांना सुखाने राहू देत नाही ते सरकार कधी ही कायम ठिकणार नाही. शेतकऱ्यांचे मुलभूत अधिकार हिरावून घेण्याचा प्रयत्न कोणत्याही सरकारने करू नये.

सतर वर्षे सत्ताळू असलेल्या सरकारला आता समजून चुकले की शेतकऱ्यांच्या समस्यांबाबत उदासीन राहून चालणार नाही. गोरिलांना दडपून टाकण्याचे घोरण सरकारने अडलले. "जपादित्ता आर्मी" ला एक राजनैतिक पक्ष म्हणून सरकारने मान्यता दिली. त्यांच्याशी चर्चा करायला सरकार तयार झाले. निरीक्षक म्हणतात की लवकरच होणाऱ्या निवडणुकीत गोरिलांचे उमेदवार ही भाग घेतील.

मेक्सिको : काही ऐतिहासिक माहिती

- बहुसंख्य लोक स्पॅनिश भाषा बोलतात.
- सोळाव्या शतकापर्यंत मायाईडियन राज्ये असत.
- १५१० ते १८१० पर्यंत स्पेनचे शासन असे.
- १८१९ मध्ये स्पेन पासून स्वातंत्र्य मिळाले.
- १८४६ ते ४८ - अमेरिकेची युद्ध.
- १८४८ माया हंडियनांची बंडखोरी दडपून टाकली.
- १९१० - जपाय यांच्या नेतृत्वाखाली शेतकऱ्यांचे आंदोलन.
- १९१७ - नवोन घटना घडली गेली आणि आधुनिक युगाचा प्रारंभ.
- १९२० - 'इन्स्टिट्यूशनल रेव्होल्यूशनरी पार्टी' च्या हाती सर्व अधिकारसूत्रे.

नावांची विक्री

विजयपुरीच्या बाजारातल्या एका कोपऱ्यात बसलेला म्हातारा जोरजोरात ओरडत होता, "नावांच्या नावां!"

या म्हातऱ्याचे नाव होते प्रताप. त्याची बायको अलिकडे आजारीच असे; अन् त्याला एक उपवर मुलगीही होती. एका युद्धात त्याचा एक पाय तुटून तो पांगळा बनला अन् आणखी दुर्गम्य म्हणजे कुठल्याशा कारणाने राजाची त्याच्यावर बप्पा सर्जी झाली.

नाव विकायला बसलेल्या प्रतापला पाहून, लोकांना वाटले की 'म्हातऱ्याला वेढला गेलेय.' जोगी नावाचा एक लहानमोठ्या चोऱ्या करणारा माणूस त्याच वेळी संधी साधण्यासाठी बाजारात फिरत होता. त्याने प्रतापला विचारले, "अरे बाबा, पैसे देऊन नाव खरीदणारा कोणो तरी असेल का या जगात?"

"तुमचे म्हणणे खरेच! पण मी जो नाव विकायला बसलोय, तीं अशीं तशीं नावं नव्हेत,

फार बहुमूल्य आहेत ती! त्यातले सत्य अन् महत्त्व जाणणारा एकादा माणूस लाखो रुपये द्यायला ही तयार होईल!" प्रताप म्हणाला.

जोगी म्हणाला, "तुझ्या नावात असं काय खास आहे, ते सांग तर खरं!"

"वंह! फुकट नाही सांगणार! प्रत्येक नावासाठी पंचवीस हजार रुपये आगावू द्यायला हवेत. मगच सांगेन." म्हातारा म्हणाला.

त्याच्या या बोलण्यावर हसून जोगी म्हणाला, "अरे पण तुम्ही नावं खरंच मूल्यवान आहेत, असं कळेपर्यंत तुला कोणी फुटकी कवडीही नाही देणार. एक नाव सांग. मला लाभ झाला, तर अगदी द्वयेच येऊन तू आमशील ती किंमत देईन मी."

त्याच्याकडे नीट न्याहाळून पाहून प्रतापने मनात एक निर्णय घेतला. तो म्हणाला, "तु- ह्यावर विश्वासून एक नाव सांगती तुला. व प्रामाणिकपणे माझे पैसे आणून दिलेस, तर तुला

लागला.

शंका येऊन राजाने त्याला विचारले, "अरे मग वसिसू क्यायला इतके दिवस का लावलेस?"

"म्हाताच्या आईबापांना काशीयात्रेला न्याय्य होत. त्यांची सेवा घडत नसेल, तर पैसे काय करायचेत? यात्रेला गेल्यामुळेच कुशीर झाला मला!" जोगी मोठ्या नम्रतेने बोलला.

राजाची शंका दूर झाली. त्याने जोगीचा सन्मान करून त्याला एक लाख रुपये दिले.

दुसऱ्या निवशी प्रतापला भेटून तो म्हणाला, "तु जरोवरच सांगितलेस! आता तू दुसरं नावही सांगितलं तर पंचवीस हजार रुपयेच काय, पण मिळणत्या रकमेतला बर्धा हिस्साही देईन मी तुला."

"केलेल्या वायद्या प्रमाणे तू जे पैसे देशील, त्यातूनच मी आपल्या रुग्ण बायकोची शस्त्रुषा, अन्न मुनीचं लग्न करू शकेन. तू जर मला ऋणवानस, तर मी मातीला मिळेल." म्हातारा काकुळतीने म्हणाला.

"किती भोळा रे तू! मला इतकी मदत करतोयस, अन्न मी फसवीन तुला? तुझी मुलगी ही माझीही मुलगीच नव्हे का? आजपासून मला परत नको समजूस तू!" मोठ्या गोड शब्दात जोगीने म्हाताच्याला विश्वास दिला.

आता प्रताप सांगू लागला- "पाच पिढ्यांपूर्वी महापात्र नावाचा एक महामुनी हिमालयातून इकडे आला होता. तो

विजयपुरीच्या राजाला भेटला. राजाला आश्चर्यातून तो म्हणाला होता, "तुला वंश पाच पिढ्यांपर्यंत राज्यशासन करत राहीन. तुझ्या शासनकाळात तू ब्रजराज सुरक्षित व सुखी जीवन व्यतीत कराल. नंतर जाता जाता मुनी असेही म्हणाला की, पाच पिढ्यांनंतर मी स्वतः पुन्हा इथे येऊन येईन. आपले मूर्ख महाराज समजत आहेत की, त्या महापात्र मुनीमुळेच आपलं राज्य सुस्थिर आणि प्रजा सुखी आहे. त्यांना मसंही कळतंय की महामुनी आपल्या याच पिढीत पुन्हा येऊन दर्शन देतील. मोठ्या आतुरतेने ते मुनींचा पाठ पहात असतील. तू वंश पालटून राजाला भेटलास तर राजा तुला अग्रणीत मृत्युवान वस्तु भेट देईल."

जोगीने जराही कुशीर न करता आपले वंश

पांढरे केले आणि शरीरभर भस्म फासले. मळयात वद्राप्रमाद घातण करून तो राजाकडे गेला. 'आपण महापात्र नावाचे मुनि असून हिमालयातून आलो आहोत' असे त्याने सांगताच राजाने आनन्दाने आठवडाभर भुत्सव साजरा केला आणि खूपशा मौल्यवान वस्तु देऊन जोगीला रवाना केले.

पुरस्कारार्थ मिळालेल्या वस्तूंच्या धनातून जोगीने सहस्रत एक वैभवशाली महाल बांधा केला. प्रतापचे नाव विसरून जाऊन स्वतः रूप अत्रामात राहू लागला.

काही दिवसांनी 'प्रताप सध्या काय करतोय' हे पहाण्यासाठी जोगी त्याला भेटायला गेला.

प्रताप खरे तर त्याचीच मोठ्या आतुरतेने

दुसरंही एक नाव सांगेन मी." नंतर तो सांगू लागला, "काही वर्षांपूर्वी विजयपुरीच्या सरहद्दीवरील काही गावांत एका वाघाने खूपच धुमाकूळ घातला. राजाने शेवटी त्याने दवंडी पिटवली की, जो कोणी हा वाघ मारील त्याला एक लाख रुपये हनाम दिले जाईल. यानंतर काही दिवसांनी एका गावच्या सीमेवर त्या वाघाचे प्रेत दिसून आले. पण इतकंच कळलं की शिकान्याचं नाव बळधर आहे, माणूस सापडला मात्र नाही. आता तू या नावायोग्य वंश करून राजाला भेट. ते बक्षिस नक्की मिळेल तुला."

जराही वेळ न लावता जोगी वंश पालटून राजाकडे गेला अन् 'काही दिवसांपूर्वी वाघ माणसारा बळधर तो मीच,' असे राजाला सांगू

वाट पहात होता, परन्तु तो समोर आल्यावरही 'आपण जणू त्याला ओळखतही नाही' असे नाटक त्याने केले. अन् नेहमी प्रमाणे 'नाव घ्या नावी' असे ओरडवत राहिला.

जोबी त्याच्या अगदी जवळ जावून रागाने म्हणाला, "छोटारहा कुठला! आपल्याजवळ फक्त दोनच नावं आहेत, असं म्हणावा होतास ना!"

प्रताप हसतच उत्तरला, "तू तर मला किती फसवलं आहेस! त्याच्यासमोर माझ्या छोट्याची काय किंमत?"

"मग आता पण मला एक नाव सांग. देवशाप्य, यावेळी मी फसवणार नाही तुला." जोबी त्याला कावुळतीने म्हणाला.

"मी इतका वेडा आहे की काय? पुन्हा तुला नाव सांगू?" प्रताप भजून रागातच म्हणाला.

"ठीक आहे, मग एक काम कर. तू मला नाव सांग अन् माझ्याबरोबरच राजाकडे वल, जे बक्षिस मिळेल ते तुझ्याच आपल्या हाती ये." प्रतापचा विश्वास संवाढण्यासाठी जोबी म्हणाला. पण मनात पुन्हा त्याला फसवायचाच त्याचा विचार होता.

हा प्रस्ताव प्रतापने मानला. तो म्हणाला, "यावेळी 'मी बलभद्र आहे' असं राजाला सांग. केवळ बदलापची ही काही आवश्यकता नाही. कारण हे नाव राजाला फक्त ऐकूनच माहीत आहे. बलभद्र हा महापराक्रमी आणि धूर धोर आहे. हांच नाव ऐकूनच राजा थरथर कापू लागेल. त्यामुळे तू त्याला मैत्रीचा प्रस्ताव केलास की लगेच तो तुला भरभरून बक्षिस देईल."

थरल्या दरबारात जावून जोबी राजाला भेटला आणि म्हणाला, "उबा, मीच तो महापराक्रमी बलभद्र!"

ते ऐकून क्षणभरच राजा अवाक झाला. त्याला शेकड्यासमोर गंधारी आल्यासारखे वाटले. पण लगेच स्वतःला सावरून त्याने म्हणाला हळूच म्हणजे, "युद्धाबद्दलच्या गुप्त बातम्या शत्रूला सांगितल्याबद्दल आपण बलभद्रला हद्दपार केलं होतं. मग पुन्हा इथे यायं हाडस कसं केलं पाव?"

जोबीला आपादमस्तक न्याहाळव मय्यी म्हणाला, "महाराज, हा माणूस बलभद्र

नव्हच. आपण त्याला पाहिलं नसलं तरी मी चांगलं पाहू लागल्याला. आपण हद्दपार केल्यानंतरही पुन्हा हद्दीव शिरल्यानंतर सीमेवरच्या शिपायांनी त्याचा वध केला होता. तेव्हा तो जिवंत असायची शक्यताच राही." नंतर जोबीकडे नाराजीने पहात मय्यी म्हणाला, "जोबीच्या अपराधासाठी तुम्हात पाठवलेला माणूस, तो तुच ना? शिक्षा भोगून नुकतीच तुम्ही सुटका झाली. तू जोगीच ना? खरं बोल!"

हा प्रश्न ऐकताच भयाने थरथर कापत जोबी म्हणाला, "क्षमा करा महाराज! हे सगळं त्या लंगड्याचं कारस्थान आहे महाराज."

"कोण आहे तो लंगडा? महाराजांना फसवायचा प्रयत्न केल्याबद्दल सुळमवर चढावं लागेल, हे माहीत नाही त्याला?" मय्यीने विचारले.

साठीच्या साधाराने कोप्यात गुमा असलेला प्रताप आता पुढे झाला अन् प्रणाम करून म्हणाला, "क्षमा असावी महाराज! मी आपल्या सैन्यात एक सैनिक होतो, युद्धात नसलो होऊन लंगडा झालो मी." अन् नंतर

त्याने महाराजांना आपली व आपल्या कुटुंबाची दैन्यावस्था वर्णन करून सांगितली. तो म्हणाला, "माझ्यासमोर कुठलाच भुपाय न राहिल्यामुळे मी या जोगीला आपणाकडे चक्रवर्त व महापाय यांच्या वेघात पाठवलं. पण त्यानं मला फसवलं. आपणासमोर हजर होण्याचा हा एकच मार्ग मला आढळल्याने मी माला शेवटो 'बलभद्र' बनवून आपणाकडे पाठवला. माझ्या या भुपधानेच तो आपल्या हाती सापडला अन् मलाही आपणाला प्रत्यक्ष भेटायची संधी मिळाली."

प्रतापचे बोलणे राजाने लक्षपूर्वक ऐकले. त्याच्या लक्षात येवून चुकले की, युद्धात असे कितीतरी सैनिक जन्माचे पांगळे झालेले असतील! त्याने ताबडतोब फरमान काढून अशा पांगळ्या सैनिकांना दरमहा काही विशिष्ट रक्कम देण्याची व्यवस्था केली.

एकदा तुरुंगवास भोगूनही जोबीने आपल्या सवयी सोडल्या नाहीत. जोगीला व स्वतःला फसवल्याच्या अपराधासाठी त्याला पुन्हा सहा वर्षांची सखम काटावासाची शिक्षा मिळाली.

विश्वासपात्र

सीतराम एक शेतकरी होता. जगावरींग चरायला येऊन जाण्यासाठी त्याला एका मुराब्बाची आवश्यकता होती. जो जेव्हा मुराब्बाच्या शोधत होता, तेव्हा एक ठरून त्याच्याकडे मला मिळाला. "मला तोंकरी पाहिजे."

"तुम्हाला विश्वासपात्र माणूस आणतील आणि मेहनत करायची करायची तर तुम्ही तबारी जखेल तर मी तुम्हाला तोंकरी देऊ शकतो. माझ्या मुराब्बाचे खेरीबीचं काम तुम्हालाच आहे. अगोबर जो माणूस हे काम करायचा ठावे मला पोचलेच नाहीत. पारं आणि वासनांचा चरायला यावावाहेर घेऊन येना, एक वसाक घेऊन टाकलं आणि मला खोटेब साहित्याने की वाचने वासक बाळून टाकली! यावावाहच्या वंगणात काय असल्याचं मी कधी ऐकलं नाही. त्याच्या बोलण्यावर मी कदा विश्वास ठेवू?" तो बोलत राहिला आणि संकरी कपरेने तरुणाकडे पहात राहिला.

तरुण म्हणाला - "साहेब, मी तरुला माणूस नाही. माझं नाव आहे सत्यवान!"

संततपस त्याच्या वा उत्तरावर हसला आणि म्हणाला - "तोंक आहे. ककाळीन मी तेंपसात जन्मल्यान चरायला सोडून आले आहे. तुम्हाला नि त्यांना वस्त घेऊन ये. तुम्हाला तोंकरीवर ठेवायचं की नाही याचा निर्णय मी मग घेईन."

सत्यवान जंगणात गेला आणि सूर्य मावळण्याच्या वेळेला मुराब्बा घेऊन परत आला. तो संततपसा म्हणाला - "साहेब, तपस्वी जगामर घेऊन आलोच. पण त्या काळ्या तोंकरीने बला पसर सातकले. ती मुळीच घेतल्यान तपस नव्हती."

सीतारामच्या बायीत काळी मग नव्हतीच. त्याला मोठं माथेचरं वळतं आणि तो जाहेर आला. सत्यवान ज्या काळ्या माथेवाकत बोसत होता, तो होता एक जंगली रेंडा!

माव नि रेंडा यातील फरक नाही कळला तर कुठे बिघडलं? हा विश्वासपात्र तर आहे. सीतारामला काळस हा मेहनती पण दिसतो आहे. त्याने आनंदाने त्या तपस्याला तोंकरीवर ठेवली.

अद्भुत फूल

१३

(राक्षसी प्राण्याला शोधायला बसलेल्या भुतुंगबरोबर पाठमलेल्या दलमायका गवाक्षिने त्यांना समुद्रात डाकडून दिले. भुतुंगने सुरक्षितपणे परत येऊन ही बातमी राजाच्या कानी मातली. स्वतः राजा सेनापती व काही सैनिक बरोबर घेऊन समुद्रकिनारी आला. गावाच्या मगगे मागे येणारा राक्षस प्राणी त्यांना दिसला. राजा व अतुंग यांच्या बाळेवळन सैनिकांनी जळत्या भाजली बाणझिमागे राक्षसावर पोकल्या. राक्षस आगीत जळून ममूद्रात कुजला. राजा नापपुरीला परत गेला. - सानन्तर -)

भुतुंग व तीन सैनिक खडकावळन खाली उतरले व काही सैनिकांना बरोबर घेऊन ते समुद्री-दाराजवळ पोचले. हारात मशाही सुरुच ते सर्वजण बराच वेळ तेथे भुमे राहिले, परंतु समुद्रातून कोणीच जाहेर आले नाही. थोड्या वेळाने त्यांना असे दिसले की कोणीतरी मोठ्या कष्टाने जाहेर पेंण्याचा प्रयत्न करत आहे. भुतुंगने त्याला बघोखर खाही बसवले. तो सैनिक अतिशय धकला होता व कोणत्याही क्षणी त्याची

शुद्ध जाईल असे घाटत होते. त्याच्या शरीरात अचूक आणण्यासाठी भुतुंगने त्याच्या हातांचे सुरुच व पाय खूप चोळले. थोड्या वेळाने त्या सैनिकांनी बोळे भुतुंगून जिचारले, "राक्षस प्राणी आला होता किनाऱ्यावर?" हे विचारताना तो खूप धावरलेला दिसत होता.

भुतुंगने नुसत्या इशान्यानेच 'नाही' असे सांगितल्यावर तो सैनिक सांगू लागला, "हो हो, बरोबरच आहे. तो येईलच कसा इकडे? तो

बांदोबा

तर समुद्रासच जळून गेला. अन् आपला दलनायक पण गेला म्हण! बरे झाले, लेकांचा मरून गेला. काय पाताळयंत्री माणूस! आपल्या राजा बनावची इच्छा होती. म्हणून त्याने त्या राक्षस प्राण्याशी संगनमत केले, असला दुष्ट माणूस आपण जन्मात कधी पाहिला नव्हता. तो दुष्ट आम्हाला धमक्या देत होता, की कायही राक्षस प्राण्याला किनाऱ्यावर पोववले नाही, तर आमचा मृत्यू निश्चित होता... पण स्वतःच मरून गेला. आम्हाला आमूच दाखवत होता की, तो राजा झाला की आम्हाला लूटतं धन देईल अन् खुश स्थान पण देईल! हे बोलत असतानाच अचानक तो राक्षस पाण्यातून वर आला अन् आम्ही तर गर्भगळित झालो! दलनायकाने ती

शताब्दी फुले त्याच्या समोर फेकली, पण तो राक्षस आपल्या विषाल हातांनी बायल्या नावा पकडून आगला. पण नेमक्या त्याच वेळी किनाऱ्यावरून जळत्या मशाली त्याच्या अंगावर पडू लागल्या. अन् त्याने समुद्रात बुडो मारली. पोह्या वेळाने आमच्या नावा झालून वर भुचलल्या जाऊ लागल्या. त्याने सगळ्या नावा भुलल्या-पालट्या केल्या अन् तो फुले गोळा करू लागला. पण मशालीची आग त्याला सहन होईना. तो अकस्मात पेटला अन् पाण्यात बुडून गेला. बाकीच्या दिशाहीन शिपायांवर काय परिस्थिती ओढवली कुणास ठाऊक! सर्वच त्रण भयंकर घाबरून गेले होते. आता या राक्षस प्राण्यापुढे काय करवे हे कोणासच समजेना. त्याचे आक्रान्त-विक्रान्त स्वरूप पाहून सर्वांची पाबरंगुडी उडाली. त्याच्याशी युद्ध करणे कोणालाही शक्य नव्हते. मी आपला कसावसा किनाऱ्याकडे आलो.

“दलनायक नागसिंहने मला वावेतून ढकलून दिलं. तू परत आल्यामुळेच नंतर कायकाय घडलं, ते आम्हाला कळू शकलं.” भुतुंग म्हणाला, “चला, अस्ता सेनापतींना भेटून त्यांना सारे काही सांगू या.” तो सैनिक म्हणाला, “मी पण येतो तुमच्याबरोबर.”

आता सूर्योदय होत होता. समुद्र किनाऱ्याला स्पर्श करत असलेले एक त्रेत त्यांना दिसले. जवळ जाऊन पाहिले, तेव्हा असे दिसले की त्रेताचा चेहरा व शरीर जळून गेलेले आहे!

दिसल्या ते बरीर भयानक दिसत होते! ते नोट पाहिल्यावर भुतुंग म्हणाला की, “ते बहुधा त्या राक्षसाचेच शरीर असावे! इथे दोन सैनिकांनी बांबावे. मी राजधानीत जाऊन ही बातमी सेनापति व राजांना सांगतो.”

भुतुंग जेव्हा सेनापतीकडे पोचला, तेव्हा काबुईही त्याच्याचवळ बसलेला होता. त्याला पहाताच सेनापतीने विचारले, “सैनिक सुरक्षितपणे किनाऱ्यावर आले का? दलनायकाचे काय झाले?”

“दलनायकाचा काहीच पता नाही! तेथे काय घडलं ते आपण स्वतःच ऐका.” अन् त्याने सैनिकाकडे इशारा केला.

सैनिकाकडून सारी हकिमत ऐकल्यावर सेनापती म्हणाला, “दलनायक नागसिंहला नक्कीच जलसभाची मिळाली असली पाहिजे. आणि त्या दुष्टाला अशीच शिक्षा मिळाली पाहिजे. त्याच्या कारवाया आम्ही जाणून होतो. फारच भयंकर माणूस! पण अशी दुष्ट कामे माणूस किती दिवस करीत राहणार? शेवटी त्याचेच प्राण त्याच्या मांड आते. पण त्याच्या मृत्यूच्या बक्षसीनं महाराजांना आनन्द मात्र नक्कीच होणार नाही. त्यांचा मेव्हाणच आहे न तो!” असे म्हणत तो राजाकडे गेला. बाकी सर्वजण ही त्याच्या बरोबरच गेले.

भुतुंग व सैनिकाने दिलेली वार्ता सेनापतीने राजाला सांगितली. राजा कुतुंबला म्हणाला, “माणिक्यपुरी बरोबरच तू आमच्या राज्याचंही

रक्षण करून आहेस. नाहीतर आमच्या राज्यावर ही त्या राक्षस प्राण्याची धाड आली असती. त्याच्याशी लढणे आमच्या सैन्याला कधीच शक्य झालं नसतं. आमचा सर्वनाश झाला असता! तुझं धाडस स्तुत्य आहे. पुढकांना हा एक आदर्श आहे. तुला कळू असेल तर आमच्या सेनेत मी तुला दलनायक बनवतो. बोल, आहे कनूल!”

इतक्यात सेनापती म्हणाला, “आपला विचार अतृप्त जांगला आहे महाराज! आपल्या पहाडी जमातीचे लोग सैन्यत नायला राजी नसतात, भुतुंगने हे स्थान घेतलं, तर तेही सर्वजण भुतुंगची पकटील. उतुंग सारखा उबदा पराक्रमी योद्धा आपल्याला शोधून ही ताकडणार नाही. केवळ भाव्यानेच हा आपल्या राज्यात ये

अन पोचलेला आहे.

काबुईही आनन्दाने म्हणाला, "भुतुंग दलमायक झाला, तर तो आम्हास सर्वांचाही नाईक बनेल."

क्षणभर विचार करून भुतुंग म्हणाला, "आपणा सर्वांच्या प्रेमानेच आभारी आहे मी! पण मी माणिक्यपुरीहून इथे का आलो, हे ही तुम्हा सर्वांना माहीतच आहे. महारी माणसं माझ्या परतण्याची वाट पहात असतील. आपण मला परत आणला परवानगी द्या. मला माझ्या कामगिरीवर निघून बरेच दिवस झाले आहेत. माझ्याविषयी काहीच बातमी त्यांना तिकडे कळलेली नसावी. त्या सर्वांना मोठी चिंता लाभून राहिली असेल. तेव्हा प्रथम त्यांच्याकडे जाऊन

त्यांना सर्व वर्तमान कळविणे हे माझे प्रथम कर्तव्य आहे. आपलं सर्वांचं प्रेम, दया, सहयोग आणि मार्गदर्शन मी कधीच विसरणं शक्य नाही. तुमचे सहकार्य मिळाले नसते तर मला हे यश कधीच मिळाले नसते. मी तुमचा उत्तराई कसा होऊन हेच मला कळत नाही."

भुतुंगचा हात प्रेमाने दाबत राजा म्हणाला, "शाब्बास! तुझं देशप्रेम प्रशंसनीय आहे! जशी तुम्ही इच्छा! आपल्या देशी परत जा. पण आजूच नको. आणखी एकच दिवस इथे राहूलास, तर तुम्हा सत्कार करून पाठवणी करीन मी."

भुतुंगने मान हलवून आपली संमती दर्शवली.

काबुई म्हणाला, "महाराज, आपण 'हो' म्हणत असात, तर मी याला आमच्या वस्तीत नेऊन सर्वांना भेटवून आणीन."

"जबर! पण (मुन्ही दोघांभीही बुघा इथे रावता हुवं." राजा म्हणाला. काबुई भुतुंगला घेऊन आपल्या वस्तीकडे गेला.

ते वस्तीत पोचल्याबरोबर त्यांची वाट पहात बसलेल्या स्त्री-पुरुषांनी त्यांचे स्वागत केले अन् हातातल्या शफ्या माजवत ते त्यांच्याभोवती नाचू लागले. भुतुंगच्या पायेच्या यशाचे वर्णन काबुईने सर्वांना सांगितले अन् नंतर आपल्या घरी नेऊन काबुईने त्याला आस मेजवानी दिली.

रात्री भुतुंगने तिथेच राहून विश्रान्ती घेतली. सकाळी अठरा, तेव्हा त्याला चित्रा

झाडांना पाणी घालत असलेली दिसली. त्याच्या लक्षात आले की ज्या रोपाला ती पाणी घातलेली होती ते त्याने दिलेले रोपच आहे. तो लहूच तिच्याजवळ पोचला.

त्याला पाहून चित्राने विचारले, "तुझं माणिक्यपुरीला जावं पुढे ठकलता नाही येणार का?"

"नाही. मला गेलंच पाहिजे. तिथे माझी माणसं आतुरतेनं वाट पहात असतील." भुतुंग उत्तरला.

चित्रा पुन्हा म्हणाली, "पण मग पुन्हा इथे येऊन इथला दलमायक कंशौल न?"

तिच्या 'दलमायक' शब्दमागचा अर्थ त्याच्या लक्षात आला. पण त्याने नकारात्मक मान हलवली. चित्रा बिचारी अथू पुसत आत गेली. भुतुंगने हात बोटून सर्वांना नमस्कार केला अन् काबुईबरोबर राजधानीकडे निघून गेला.

सहस्रवनाजवळ राजा व त्याचा परिवार त्याचीच वाट पहात होता. भुतुंग व काबुईने राजाला प्रणाम केला. राजा दोघांना आदराने बसत घेऊन गेला. बरेच लोक दाबारात हजर होते. राजाने भुतुंगला आगत घेऊन त्याचा सर्वांशी परिचय करून दिला. सर्वजण त्याच्याकडे आदराने पाहू लागले. भुतुंगने भुषे राहून सर्वांना प्रणाम करताना सारा दरबार दाळ्यांच्या कडकडाटाने दुसऱ्यांमून मुळला.

भुतुंगजवळ जाऊन राजा त्याला म्हणाला, "भुतुंग, तुझं साहस अन् देशप्रेम प्रशंसात्मक

आहे. मी मनापासून तुझं शुभचिन्तन करतो." अन् असे म्हणतच राजाने गळ्यातून आपला कंठहार काढत त्याच्या गळ्यात पारता अन् प्रेमाने त्याला आलिंगन दिले.

राजा रात्रीला नमस्कार करून भुतुंग जेव्हा राजकुमारी महलिकाच्या समोर गेला, तेव्हा 'तू आमचं राज्य राहतापासून राचरातंस' बसे म्हणत तिने त्याला धन्यवाद दिले.

सेनापतीला ही नमस्कार करून भुतुंगने जाण्याची परवानगी मिचार्ती, तेव्हा सेनापती म्हणाला, "राक्षसी प्राण्याला आम्ही सापुढाजवळ पुरून टाकलंय. आमचे सैनिक दोन तावा घेऊन तुम्याबरोबर माणिक्यपुरीपर्यंत येतील. ते समुद्रकिनाऱ्यावर तुम्ही वाटच पहात

आहेत. कानुई किनाऱ्यापर्यंत येऊन तुला गिरोप देईल. आपल्या राजाला आमच्या शुभेच्छा पोचव."

पुन्हा सर्वांना प्रणाम करून भुतुंग काकुईबरोबर निघाला. सर्वजण आदराने भुंभे राहिले. कानुईने प्रेमाने भुतुंगचा हात आपल्या हातात घेतला अन् दोघे समुद्र किनाऱ्याकडे निघाले.

किनाऱ्यावर पोचताच त्यांना विसले की, भुतुंगची नव्य विविध कुलांनी सजयलेली आहे अन् त्यात विविध मेटकस्तु व फळांनी ती भरून ठेवलेली आहे.

कानुईची कन्या चिना आपल्या मैत्रिणींबरोबर किनाऱ्यावर आली होती.

हातातनी 'सुताम्ही फुल' दाखवत ती म्हणाली की, "लाटेबरोबर फुलं किनाऱ्यावर बाहून आली अन् बायलाला ती फुलां खाव पहिल्या जागेवर सापडली." सर्वजणी हसू लागला.

"कारण छान! यातली काही फुलं मा- ह्यातर्फे राजकुमारी गळिकाकडे पाडवा." असे हसत म्हणून भुतुंग आपल्या नावेकडे बळला.

कानुईने त्याला एकदा शेकटचे आलिगन दिले. भुतुंग आपल्या नाकेत बसल्याबरोबर ती चालू लागली अन् पाठोपाठ सैनिकांच्या दोन नावाही निघाल्या. संघाकाळपर्यंत नावा माणिक्यपुरीच्या लढाला लढाल्या. उदवर्ती शिपायांनी ताबडतोब ही बाती सेनापती गंभीरवर्माला पोचवली. त्याने राजाला फळगण्यासाठी माधवाशिपाई पाठवून तो स्वतः ताबडतोब समुद्राकडे निघाला. तो किनाऱ्यावर पोचतापोचताच भुतुंग नावेतून उतरला अन् पुढे होत सेनापतीला म्हणाला, "राक्षस प्राणी मरून गेलाय." सेनापतीचा कानावर विश्वास न बसल्याने त्याने पुन्हा विचारले, "काय मेल्या? तू मारलस त्याला?"

"नाही, पण सर्व वर्षांनी मी मागाहून सांगेन. मला अगोदर बसं हांगा, कि सर्वजण कुशाल आहेत ना? राजा, राजकुमारी जन्म नाशी वहीण हर्षजग झेक?" भुतुंगने मुसुकानेने विचारले.

"हो, सर्वजण कुशाल आहेत." सर्वजण माणिक्यपुरीकडे निघाले. बरेच भुतुंगने राक्षस प्राण्यांना मृत्यु कसा ज्ञाना, त्याची हकिमस्त

सेनापतीला सांगितली. ते राजसभेसाठी समोर पोचले तेव्हा राजा प्रतापवर्मा, राजकुमारी प्रियंवदा आणि बहीण राज्ञी हे सर्वजण त्याच्याच स्वागताला समोर आले होते.

"बैरंगीमाता शुभं रक्षण करो." असे म्हणत राजाने भुतंगचा हात आपल्या हातात घेतला अन् त्याला तो भवनात फेकून देला.

"राक्षस प्राण्याच्या पोडेतून आपली मुक्ता कशी झाली, हे वर्णन बला तुझ्या तोंडून ऐकायचं." मगमेगले बैरंगी राजकुमारी म्हणाली.

राजा म्हणाला, "अंधूकडे निरोप पडल्यावर तो आता येऊनही येईल." राजाने कुतुंगला स्वतः वासनावर बसवत म्हटले.

दुसऱ्या दिवशी राजाने बैरंगीचा ही तेथे आले. भुतंगकडून सारी हकिकत ऐकल्यावर ते म्हणाले, "राक्षसाच्या मरणा बरोबर आता 'अस्तान्ति फूल' ही नक्षीच शायमुक्त झालीत. आता ती दरवर्षी फुलतील."

राजकुमारी हर्षाने मगधेच म्हणाली, "अज

आता ती आपल्या बागेत लावता येतील ना?"

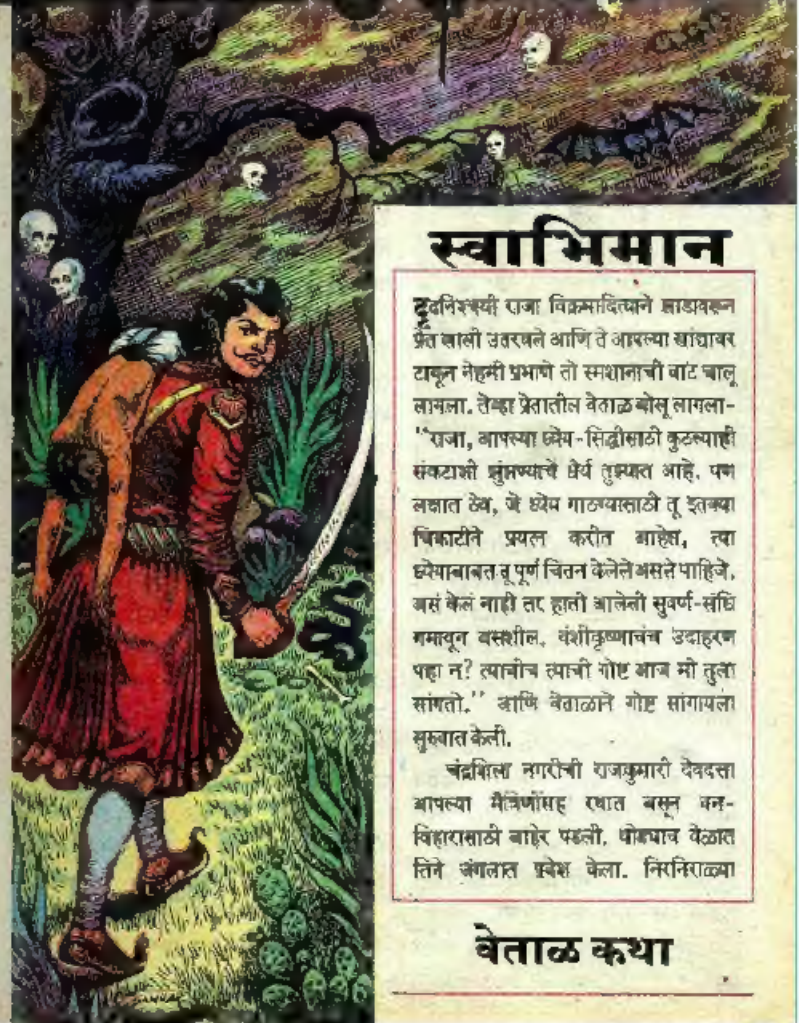
भौरीनाथ हसत म्हणाले, "होय! नक्षीच."

"तुम्ही इच्छा बसेल तसे होईल! त्या अदम्य कुलांबरोबरच मी एक मौल्यवान वस्तू तुझ्या स्वाधीन करतोय बाळ!" राजा म्हणाला.

प्रियंवदा आम्बवनि पित्याकडे पाहून मानताच राजा म्हणाला, "तुम्हाला भुतंगशी करून टाकली इच्छा आहे माझी. प्रजेसाठी त्याने आपल्या प्राणांचीही बाजी लावली. त्याचं देशप्रेम निःस्वार्थ आहे, बाह्य असाभाव, चरित्र निष्कलंक अन् व्यक्तित्व महान् आहे. त्याच्याशी तुम्हाला विवाह करून देऊन मी आपलं कर्तव्य निभावणार आहे. तुला मान्य आहे न?"

लाजेने आपले मस्तक राजकुमारीने मुकवले अन् पटकन राज्ञीचा हात पकडला. राज्ञीने मोठ्या प्रसन्नतेने तो आपल्या भावाच्या हाती दिला.

(समाप्त)

स्वाभिमान

दृढनिश्चयी राजा विक्रमादित्याने झाडवळून प्रेत घाली उतरवले आणि ते आपल्या खांद्यावर टाकून नेहमी प्रभाणे तो स्मशानाची वाट चालू लागला. तेव्हा प्रेतातील वेताळ बोसू लागला- "राजा, आपल्या ध्येय-सिद्धीसाठी कुठल्याही संकटाशी मुक्तपणे धैर्य तुम्हाला आहे. पण लक्षात ठेव, जे ध्येय गाठण्यासाठी तू शक्या चिकाटीने प्रयत्न करीत आहेस, त्या ध्येयानाबत तू पूर्ण चिंतन केलेले असते पाहिजे, बस केले नाही तर हाती आलेली सुवर्ण-संधि गमावून बसतील. वंशीकृष्णाचं उदाहरण पहा न? त्याचीच त्याची गोष्ट आज मी तुला सांगतो." आणि वेताळाने गोष्ट सांगायला सुरुवात केली.

चंद्रशिला नगरीची राजकुमारी देवदत्ता आपल्या मैत्रिणींसह रथात बसून वन-विहारासाठी बाहेर पडली. पोहोचव केळत तिने अंगलत इशेव केला. निरनिराळ्या

वेताळ कथा

पक्षांचा कसरबच कुठून ऐकून ती कार आनंदिता झाली. इतक्यात एका बाजूने बासरीचे गोडस्वर तिच्या कानांवर पडू लागले. ते ऐकून ती आश्चर्यचकित झाली. ती तांबळटोब रथातून झाली उतरली आणि त्या विशेषे हे बासरीचे गंधुर सूर येत होते, त्या विशेषे आपल्या मैत्रिणींसह गेली.

वडाच्या हागाजाली एक बुबक होजे मिटून मोठ्या तन्मयतेने आपली बासरी बाजवीत बसला होता. काही संतपनर गायी चरत होत्या. राजकुमारी आपल्या शिष्यांसह युवकांमध्ये जाऊन उभी राहिली, काही वेळाने त्या तरुणाने बासरी-बाजव संपवले.

त्याच्या या अगूर्व कलेची प्रशंसा करीत

राजकुमाराने जोर-जोरात टाळ्या वाजविल्या, त्या तरुणाला मोठे आश्चर्य वाटले आणि मागे उभ्या बसलेल्या शिष्यांना पाहून तो घाबरून गेला.

नंतर राजकुमारी त्या युवकाला म्हणाली-
“तुझे बासरी-बादन मला खूप आवडून, कुठे शिकलास इतकी सुरेख मुरली बाजवायला? तुझे गुरू कोण? तुझे नाव काय ते तर सांगशील!”
युवकाने सांगितले- “माझे नाव वंशीकृष्ण, या जंगला जवळच्या गावात मी राहतो. गावींवर चरण्यासाठी इथे येऊन येतो. मला बासरी बाजवायला कुणी शिकवले नाही. माझी मीच बाजवतो.”

थोडा वेळ गप्प बसून नंतर राजकुमारी म्हणाली- “हे बघ, वंशीकृष्ण, मी या देशाची राजकुमारी आहे. आमच्या राजवाड्यावर बघ, तुझ्या राहण्याची उत्तम व्यवस्था करीन. तुला चांगला पगार ही मिळेल. रोज मुरली बाजवून भला आनंद घ्याना एवढेच तुला काम! नीट विचार करून आपला निर्णय घेवि मला सांग. हे एक बक्षिस मी तुला देऊ इच्छिते. स्वीकारलेस तर भला आनंद होईल.” असे म्हणत राजकुमारीने एक हिर्यांचा हार त्याला दिना.
आता सूर्यास्ताची वेळ झाली होती. वंशीकृष्णाने आपल्या गावी गावाकडे बळवल्या.

वंशीकृष्णाला त्या रात्री सोप झाली नाही. राजकुमारी बाबतचे विचार त्याच्या डोक्यात

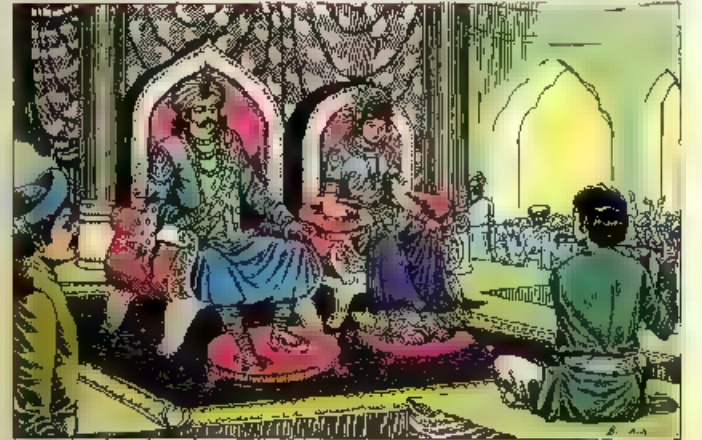
धुमते होते. शेवटी गाव सोडून राजवाड्यावर राहण्याला जाण्याचा त्याने निश्चय केला.

आपल्या म्हाताऱ्या वडिलांसह वंशीकृष्ण जेव्हा राजवाड्यावर आला तेव्हा राजकुमारीने आदरपूर्वक त्याचे स्वागत केले. राजभवनातील एक खोली त्याला राहण्याला देण्यात आली. त्या दिवसापासून त्याची सर्वजीवन-पद्धति एकदम बदलून गेली. त्याला फक्त एवढेच काम होत की राजकुमारीच्या इच्छेनुसार तिला बासरी ऐकवायची. एवढ्यासाठी त्याला एक हजार अक्षर्या वेतन मिळू लागले. आता वंशीकृष्णाला कमली काळजीच राहिली नाही, त्याने आपले संगीताचे ज्ञान वाढवण्याला सुरुवात केली.

एक दिवशी एक अन्य प्रांतीय माणूस

रविचंद्र अहिराजाना भेटायला आला, तो म्हणाला- “मुरली बाजविण्यात माझा हात धरणारा कोणी नाही.” त्या वेळी देवदत्ता पण राजाजवळच हजर होती. तिने रविचंद्राला बासरी वाजवायला सांगितले, जवळ जवळ अर्धा तास सुरेख बासरी बाजवून रविचंद्राने श्रोत्यांना बळ करून सोडले. सर्वांनी वाहवा करीत जोर-जोरात टाळ्या वाजविल्या, राजाने चांगले मृत्यवान बक्षिस देऊन त्याचा सन्मान केला.

रविचंद्राच्या मुरली-बादनापुढे वंशीकृष्णाचे बक्षन देवदत्ताला फिके वाटले. रविचंद्राच्या मुरलीतून निघणारे सूर ऐकून राजकुमारी म्हणाली- “तू उत्तम संगीतज्ञ आहेस. तू इथे राहिलास तर आमच्या

वरनाराची शोभा वाढेल. तुझ्या श्वे अंतण्याचा शम्भाला अभिमान वाटेल.” नंतर तिने महाराजांना विचारले - “पिताजी, सुमनं कसय मत्त आहे?”

राजा लगेच रविचंद्राला म्हणाला “आजपासून तुझी दरबारी संगीतपट्टा म्हणून नियुक्ति करण्यात येत आहे. तुला दरमहा चार हजार अक्षयदिण्यात येतील, राजधानीत एक संगीत-पाठशाळा ही घे तालवाजीत, तुझे संगीताचे कार्यक्रम रसिकांना विल्प रिझवीत राहतील. आमचा हा प्रस्ताव तुला मान्य आहे ना?”

रविचंद्र आपल्या नव्या नेमगुकीवर बेहद खुश झाला. यामुळे दिवसें दिवस वंशोकृष्णाचं

महत्त्व कमी होत गेलं आता वंशोकृष्णाचं बासरी वादन ऐकण्यात देवदत्ताला स्वारस्य राहिलं नाही.

अशा वेळी सूर्यशिला नगरीची राजकुमारी पद्मरजनी आपल्या विवाहाची निमंत्रणपत्रिका घेऊन स्वतः देवदत्ताकडे आली. पद्मरजनी देवदत्ताची मावस अहोण होती. त्यांनी आपापसात एकमेकींचे कुशल श्रेय विचारले आणि खूप गप्पा गोष्टी केल्या.

पद्मरजनी आपल्या मैत्रिणीच्या हातकून पोपटाचा पिंजरा आपल्या हाती घेऊन म्हणाली - “ताई, हा पोपट नुसता बोलतो अस नाही, तो गतले सुद्धा!” याशिवाय पोपटाच्या अन्य विशेषता हो तिने देवदत्ताला सांगितल्या.

पोपट काही वेळ बोलत राहिला, आणि नंतर त्याने गाऊन बसवले. देवदत्ता पोपटाच्या लुशारी वर खुश झाली आणि तिने त्याचे चुंबन घेतले तेव्हा पोपट म्हणाला - “बाहवा! तुमचा पोपाया किती गोड आहे हो!” त्याच्यापासून आल्यावर अहिणी हसत राहिल्या.

अहिणीचे स्मोरजन करण्यासाठी देवदत्ताने संघ्याकाळी वंशोकृष्णाच्या बासरी-वादनाने कार्यक्रम आयोजित केला. रविचंद्र वगैरे महत्त्वाच्या कामासाठी बाहेरगावी गेल्यामुळे वंशोला ही संधि मिळाली होती.

पद्मरजनीला वंशोकृष्णाचे बासरी वादन फार आवडते. तिला माहीत होतं की दरबारात एक आणि संगीतज्ञ ही आहे, आणि सर्व जण

त्याची खूप प्रशंसा करतात. म्हणून ती देवदत्ताला म्हणाली - “ताई, अशी सुंदर मुरली वाजवणारे कलाकार दुर्मिळच! तुम्ही काही हरकत नसेल तर वंशोकृष्णाला माझ्या जरोबर पाठवशील?” तो माझे खूप स्मोरजन करील.”

देवदत्ता हसत म्हणाली - “जखर घेऊन जा तू रक्ती त्याला. पण एक बट - तुझा पोपट तू मला देऊन टाक.”

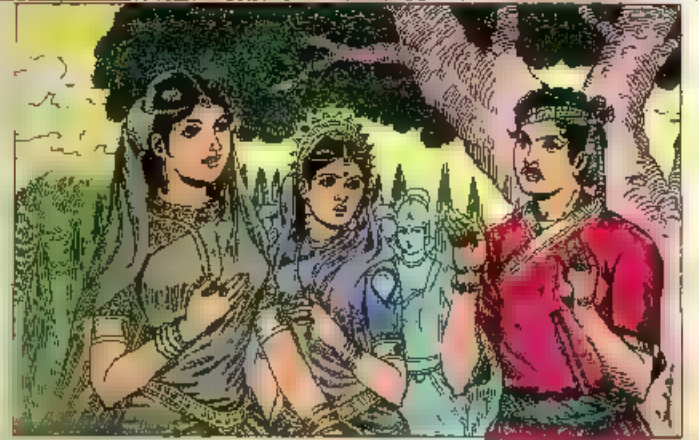
“जखर, मी पण त्याच्या गोष्टी नि बाणी ऐकून अज्जा कटाळले आहे.” पद्मरजनीने अट मान्य केली

वंशोकृष्ण दोघींचा संवाद शांतपणे ऐकत होता. मधेच दसल देत तो म्हणाला - “झमा करा मला राजकुमारी, मी उद्या आपल्या गावी जाण्याचा निर्णय घेतला आहे.”

“तुला आपल्या घेतला बाबत चिंता असेल, तर त्याबाबत मुळीच काळजी करू नकोस, श्वे तुला जे वेतन मिळते, त्याच्या दुप्पट मी तुला देईन. मग तर येशील?” वंशोकृष्णाचे मन बळकट्याच्या उद्देशाने पद्मरजनी म्हणाली.

पण वंशोकृष्ण दृढपणे म्हणाला - “राजकुमारीजी, मला झमा करा. आपण कितीही अधिक वेतन दिलं, तरी मी आपल्या जरोबर येणार नाही. माझा हा पक्का निर्णय आहे.”

राजा विक्रमादित्याला एवढी गोष्ट ऐकून वेताळ म्हणाला - “राजा, राजकुमारी पद्मरजनीने वंशोकृष्णाला उत्तम संधि दिली होती. पण त्याने तिचा उपयोग केला नाही. हा वंशोचा अहोणोपणा नि मूर्खताच नाही का?

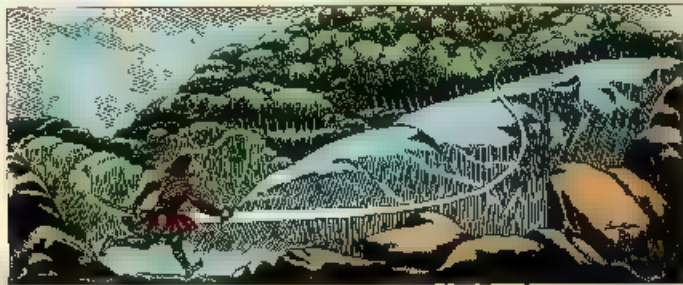
खरी गोष्ट अशी की त्याच्याहून अधिक शास्त्रशुद्ध जासरी वादन करणाऱ्या रविचन्द्राला त्याला फार हेवा वाटत होता ज्या राजकुमारी देवदत्ताने त्याला आपल्या दरबारात स्थान दिने, प्रगतीचा मार्ग सुकर करून दिला, तिच्याबद्दल या वंशीकृष्णाच्या मनात कृतज्ञता नाही असे दिसते. जर असे असेल तर तो मुकाट्याने पद्मरजनी बरोबर गेला असता, मला वाटते की हा वंशीकृष्ण हवेबोर, मूर्ख आणि कृतघ्न आहे. दुसऱ्याबद्दल त्याच्या मनात जे गैरसमज आहेत, त्यानुसार तो आपला निर्णय घेतो. आणि मग हे निर्णय चुकीचे ठरतात. माहीत असून ही माझ्या हा शंकांचे समाधान जर तू केले नाहीस तर तुझ्या दोषाचे तुकडे तुकडे होऊन पडतील.”

उत्तरावाखल राजा विक्रमादित्याने निवेदन केले- “वंशीकृष्णाने पद्मरजनीची इच्छा दाखवली याचे कारण काही दुसरंच आहे. आपल्या गावी परत जाण्याचा जो निर्णय त्याने

घेतला तो कुणाच्या हेव्यामुळे घेतला असे म्हणणे मूर्खपणाचे आहे. देवदत्ताने वंशीशी सल्ला-मसलत न करता त्याला पद्मरजनी बरोबर पाठविण्याचा निर्णय घेतला, या तिच्या निर्णयामुळे वंशीकृष्णाचे अंतःकरण व्यथित झाले. त्याची भावना दुखावली गेली. गुलामांची खरेदी विक्री करणारे लोक सौदा करतात त्यांच्या इच्छेचा विचार करीत नाहीत. देवदत्ताने पद्मरजनीला सांगितले की तिने आपला पोपट छावा, आणि वंशीकृष्णाला घेऊन जावे ही तिची मनावृत्ति पाहून वंशीला विषाद वाटला, आपला स्वाभिमान जिवंत ठेऊन त्याने राजकुमारीचा प्रस्ताव नागमंजूर केला. म्हणून वंशीकृष्ण कृतघ्न व मूर्ख होता असा आरोप त्याच्यावर करता येणार नाही.”

जशा रीतीने शंका-समाधान झाल्यावर वेताळ शवासह अदृश्य झाला आणि हाडाच्या फांदीवर जाऊन बसला.

-अह, राहायि पांच्या पक्षा कचेण्या आपारे.

काशीचा पंडित

गौरीपूर मध्ये अवघानी नावाचा एक पंडित रहात असे. काशीतील काही पंडितांकडे राहून त्याने शास्त्राचे अध्ययन केले आणि चार वर्षांनी घरी परत आला. काशीत विद्याध्ययन केल्यामुळे लोक त्याला काशी-पंडित म्हणू लागले. सर्व जण त्याचा आदर करीत. यामुळे अन्य पंडितांची घट्टा करून त्यांची तो अवहेलना करू लागला.

आपल्या बहिणीला भेटण्यासाठी तो एकदा हरिहरपुरला गेला. रात्रीचे वेवण झाल्यावर बहीण भावाला म्हणाली- “दादा, आज रात्री आमच्या येथील देवळात कन्याण-सहोत्सव साजरा होणार आहे. या प्रसंगी सीता-राम कन्याण नावाचा बाहुल्याचा नाच होणार आहे. तुझ्या भेटण्यांनी हा कार्यक्रम असवता आहे. तुझ्या सारख्या काशीच्या पंडितांनी हा कार्यक्रम पाहून त्याची प्रशंसा केली, तर हाच्या अंगावर मुठ भर मात व्हेल!”

यावर अवघानी हसत गप्प राहिला. रात्री मंदिरात बाहुल्यांच्या नाचाचा कार्यक्रम सुरू झाला. कार्यक्रम सुरू करण्यापूर्वी कलाकारांनी अवघानीच्या उपस्थितीचा उल्लेख करून त्याचे अभिनंदन केले. निवेदन करण्यात आले- “आदरणीय पंडितजी, आमचे ज्ञान स्वल्प आहे आपणा सारख्या महा पंडितांच्या आगमनामुळे आमचा उत्साह द्विगुणित झाला आहे, आम्हाला प्रोत्साहन मिळाले आहे. जनतेला आमचे कार्यक्रम खूप आवडतात. आमच्या कलेत जे दोष असतील, त्यांबद्दल क्षमा करावी.”

अवघानी आपल्या जहंकाराने भाषणात म्हणाला- “तुम्ही उदर-भरणासाठी आपली कला राबवीत आहात. माझ्या भेटण्यांनी दया करून तुमच्यासाठी हा कार्यक्रम निहून दिला आहे. लेखक माझे हेतू असल्यामुळे काही बदल व सुधारणा ही त्यांना सुचवीन”

कार्यक्रम सुरू झाला. दशरथाकडून पुत्र-

प्राचींसाठी यज्ञ स्थळी एकवीस प्रकारच्या वृक्षांच्या लाकडांनी बनवलेले स्तंभ उभारण्यात आले होते-असं सूत्रधाराने सांगितले

बस, अवघाती एकदम उठून उभा राहिला नि म्हणाला “काय म्हणता? एकवीस प्रकारच्या वृक्षांच्या लाकडांनी बनवलेले सांब यज्ञ-मंडपात उभे केले होते? ठीक आहे, तुम्ही एकवीस वृक्षांची नावं नका सांगू, निंदल दहा झाडांची नावं तरी सांगाल?”

हे ऐकून सूत्रधाराला चांगलाच राग आला. तो आवेशाने अवघांनीला म्हणाला- “महाराज आमच्या निवेदनात काही अतिशयोक्ति झाली असणं शक्य आहे, आपणा सारख्या पंडितांनी ती आम्हाला सांगितली तर पुढच्या प्रयोगाच्या वेळी आम्ही ती सर्व नावं आपल्या श्रोत्यांना ऐकवू.” आता अवघांनी बुचकळ्यात पडला. त्याच्या तोंडून शब्द बाहेर फुटला इतक्या झाडांची नावं त्याला तरी कुठे भावीत होती?

मेहुण्यांनी अवघांनीची अवस्था ओळखली.

ते सूत्रधाराला म्हणाले - “साहे मेहुणे सुप्रसिद्ध काशी-पंडित आहेत. त्यांना माहीत नाही असा विषय नाही. यज्ञ मंडपातील स्तंभांची नावं त्यांनीच तर मला सांगितली होती आणि मी ती तुम्हाला सांगितली आहेत तुम्ही झाडांची नावं सांगून आपलं ज्ञान दाखवावं अशी त्यांची इच्छा होती. म्हणून त्यांनी तुम्हाला तसा प्रश्न विचारला!”

आता सूत्रधाराने टाळ्यांच्या कडकडाटात एक एक करीत एकवीस वृक्षांची नावं सांगितली.

या घटने नंतर अवघांनीच्या सर्वांचा पाटा उतरला. त्यानंतर अवघांनी अन्व पंडितांशी नम्रपणे बोळू लागला, आणि सर्व लोकांशी अद्वरपूर्वक वागू लागला. त्यांच्या स्वभावात आमूलाग्र बदल झाला.

सर्वलोक त्याला आपापल्या गावी व्याख्यान देण्यासाठी बोमवू लागले. त्याच्या नम्र स्वभावाची सर्वांवर छाप पडे अवघांनी सुप्रसिद्ध पंडित झाला.

चान्दोबा पुरवणी-६६

आंबा

एप्रिल महिन्यात आंब्याचा हंगाम सुरू होतो. एप्रिल अग् ओबस्ट या इंग्रजीत आपल्याला आंबे मिळू शकतात. दिल्ली व मुंबई परिसराच्या महुनगरात या काळात आंब्यासाठी हास वापर लागतो. आंब्याचे जवळजवळ पन्नाश प्रकार आहेत. सुवर्णरत्ना, मानबोना, चंगनपत्ती नीलम आणि प्रकार आंबा प्रदेशातच नव्हे तर दक्षिण भारतात सर्वत्र प्रसिद्ध आहेत. लंगडा, जौला, दहोरी वगैरे कुठर भारतात, तर गुलाब सास बिहारमध्ये मिळतात. हे आंबे मुंबई व बंगलोरमध्येही भरपूर मिळतात. परंतु महाराष्ट्राला हापुस रस खास प्रकार आहे. हा बराच मधुराही असतो. आम्हा प्रवेशातील 'तेजोव नावाच्या' आंब्याचे वजन १.६ किगो इतके असते व तांबीलता ही २३ सें.मी इतकी असली त्याला जरी 'राजाविराज' म्हणत असले, तरी गोडीला तो कमीच असतो.

सिमे गावाचा एक वृक्षशास्त्रवेत्ता अठराव्या शतकात आपल्या देशात आला अन् त्याने आपल्या देशातील आंब्याचे नाव ठेवले 'मोंगफेरा विंग्रिफेरा'.

आम्हाचे झाड जवळ जवळ ६५ मीटर कुंचीपर्यंत वाढते. त्याच्या फांशा चोंगल्या साव व लांब असतात. एकूण साठ हेरदार दिवसे बोन्ही आर्ककून टोकदार असलेल्या पात्रांनी खंबी ६ से.मी. अन् लांबी १५ सें.मी. पर्यंत असते. पिवळ्या रंगाची छोटी-छोटी फुले (मोहोर) गुच्छाने येतात. या फळाची बी मोठीशी असते. तिला आपण 'कोय' म्हणतो. कोयीच्या चारो बाजूला गर भरलेला असतो. फळ दिशामतः माथ्याच्या वृक्षार सरावे पितले. १० व्या शतकातील वृक्षसिद्ध कवि अमीर कुसरो याने आपल्या 'सुवफ्त' म्हणून त्याने मोठे महारकार वर्णन केलेले आहे. यापूर्वीच याचा मुलेच रामायण व महाभारतातही आलेला आहे.

आपल्या देशातील वृक्षसंपदा

(जगातील प्रत्येक धर्माचे मूलस्थान म्हणून कोयला ना कोणता तरी धर्मग्रंथ असतोच. काही काही धर्मांचे धर्मग्रंथ एकाचका कविके ही आहेत. या सगळ्या धर्मांची प्रत्येक धर्माच्या सुप्रसिद्ध धर्मग्रंथांचा छोडक्यात परिचय देणार आहोत)

वेद

“ऋग्वेदाच्या रूपाने भारतीय चित्ताने अत्युच्च शिखर गाठले आहे. ऋग्वेद हा केवळ आपल्या देशाचाच नव्हे, तर समस्त जगाचा आदिग्रन्थ होय. मानकी प्रतिभेची परिणती येथे आढळते.” असे मान्यवर भारतीय विद्वान डॉ. राधाकुमुद मुखर्जी म्हणतात.

प्राचीन काळापासूनच जगातील विविध प्रदेशात विविध संस्कृती भुवयाला आल्या. परंतु जवळजवळ चार हजार वर्षांपूर्वीच वेव्कातील संस्कृति अस्तित्वात आली होती वेदांसारख्या ग्रंथांची रचना तेव्हाच झाली. हे निश्चितपणे संगता येईल की दुसऱ्या कोणत्या ही संस्कृतीने वेदांसारख्या महान् ग्रंथांची रचना केलेली नाही. ‘वेद’ या शब्दाचा अर्थ आहे ‘ज्ञान.’ सनातन

ऋषि ध्यानमग्न असताना त्यांच्या मनात विकसित झालेल्या भावना ते श्लोकरूपात झुझारत असत. म्हणूनच त्यांना ‘श्रुति’ असे म्हणतात. वेद चार आहेत, ते म्हणजे-ऋग्वेद, यजुर्वेद, सामवेद, व अथर्ववेद, या वेदांची भाषा

प्राचीन संस्कृत आहे.

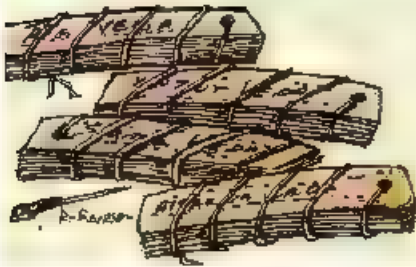
काही शतकांपूर्वीपर्यंत वेद लिपिबद्ध केले गेले नव्हते. गुरु जेव्हा शिकवत, तेव्हा शिष्य ते श्रद्धापूर्वक ऐकून मुखाद्वारा करत असत. अशा प्रकारे गुरुशिष्यपरंपरेने खूप कठोर शिस्तीत वेद मौखिक रूपात सुरक्षित राहिले.

वारा, प्रकाश, पाऊस आदि नैसर्गिक शक्ति आहेत. या शक्तींच्या अधिदेवता आहेत वायुदेव, अग्निदेव व वरुण. वेदमन्त्र याच देवांवहून कृतज्ञता प्रकट करतात व त्यांची प्रार्थनाही करतात. प्राणीसृष्टीत मानवप्राणी हाच सर्वश्रेष्ठ आहे, हे स्त्रोक ही गोष्ट कशी सार्थ आहे, हेच दख्खवतात. मानवजीवन हे दिव्य व सर्वश्रेष्ठ आहे. मानवाने आचरणात आणावा अशा उत्तम धर्माचा बोध वेदात मिळतो.

जीवन म्हणजे काय? त्याचा मुख्य अर्थ काय? मनुष्य का जन्माला येतो? मृत्यु का येतो? मरणानंतर अहम्याचे काय होते? देव कोण? आदि गुतागुतीच्या व मौक्तिक तात्विक प्रश्नांची उत्तरे वेदांच्या सूत्रात स्पष्टपणे सांगितलेली आहेत.

ऋषीं सारख्या महान बुद्धिमान व्यक्तींच या सर्वांचे स्पष्टीकरण देऊ शकतात जिज्ञासू व शुद्ध प्रवृत्तीच्या शिष्यांना ते ही रहस्ये अक्लून सांगतात.

अतरोतर ज्या सनातन धर्माचे नाव ‘हिंदूधर्म’ असे पडले, त्या धर्माचे आधार-ग्रंथ म्हणजेच वेद.

तुम्हाला माहीत आहे काय?

प्रश्न

- १) हिन्दू पुराणांच्या अनुसार प्रथम मंसेला मान्य कसे होता?
- २) रशिया व जपान मधील झारसह दुसऱ्या महायुद्धात एक अमेरिकन अध्यात्मिनी कृत पथन केले. या महान कार्यासाठी त्याला नोबेल शांतिपुरस्कारही मिळाला. त्या व्यक्तीचे नाव काय?
- ३) मिलिफाईन्स हा किती वेळाचा समुदाय आहे?
- ४) सर्वात अधिक काळपर्यंत ईंग्लंडवर राज्य कोणी केले? किती वर्षे?
- ५) मुंबईची 'मेट्रो ऑफ इंडिया' हो इतरत कोणत्या ब्रिटिश राजाच्या सन्मानार्थ बांधले गेली?
- ६) बथेरीकतील अतिशयचौन विश्वसिद्धान्त कोणते?
- ७) प्लेस्टिकचा कोस कोणी लावला?
- ८) संसार हा तुर्कस्तानची राजधानी आहे. परापूर्वीच्या राजधानीचे नाव काय होते?
- ९) टैन डकार वर्षापूर्वी आशियातील एका देशाचे नाव 'आर' असे होते. त्याला त्याचे नाव काय आहे?
- १०) अमेरिकेतील सर्वात विशाल सरोवर कोणते?
- ११) प्राचीन बर्बिलोनिया व इजिप्तमध्ये बर्बिलोन्या पद्धत अस्तित्वात होती. आधुनिक 'बॅरिंग' पद्धत कोठे सुरू झाली?
- १२) निम्बनमतप्रभासी स्वीमरच्या राजा रोमचा प्रथम सम्राट कोण?
- १३) अंतरिक्षवासातून अंतराकाशमंडळाला पाहण्यासाठी पहिला मान्य कोण?
- १४) 'बॅरीड' हा आधुनिक रूप देणारा काव्यविद कोण?
- १५) सध्याच्या 'इरान' नदीचे तत्कालीन नाव काय होते?

शुद्धी

१. हिन्दू पुराणांच्या अनुसार प्रथम मंसेला मान्य कसे होता?	१. मंसेला मान्य कसे होता?
२. रशिया व जपान मधील झारसह दुसऱ्या महायुद्धात एक अमेरिकन अध्यात्मिनी कृत पथन केले. या महान कार्यासाठी त्याला नोबेल शांतिपुरस्कारही मिळाला. त्या व्यक्तीचे नाव काय?	२. मॅरी क्युरी
३. मिलिफाईन्स हा किती वेळाचा समुदाय आहे?	३. १००० वर्षांचा
४. सर्वात अधिक काळपर्यंत ईंग्लंडवर राज्य कोणी केले? किती वर्षे?	४. एडवर्ड पहिला, ६६ वर्षे
५. मुंबईची 'मेट्रो ऑफ इंडिया' हो इतरत कोणत्या ब्रिटिश राजाच्या सन्मानार्थ बांधले गेली?	५. व्हिक्टोरिया
६. बथेरीकतील अतिशयचौन विश्वसिद्धान्त कोणते?	६. अविद्या
७. प्लेस्टिकचा कोस कोणी लावला?	७. जॉन वॉल
८. संसार हा तुर्कस्तानची राजधानी आहे. परापूर्वीच्या राजधानीचे नाव काय होते?	८. कॅपटो
९. टैन डकार वर्षापूर्वी आशियातील एका देशाचे नाव 'आर' असे होते. त्याला त्याचे नाव काय आहे?	९. आर
१०. अमेरिकेतील सर्वात विशाल सरोवर कोणते?	१०. ह्युव्हु
११. प्राचीन बर्बिलोनिया व इजिप्तमध्ये बर्बिलोन्या पद्धत अस्तित्वात होती. आधुनिक 'बॅरिंग' पद्धत कोठे सुरू झाली?	११. इजिप्त
१२. निम्बनमतप्रभासी स्वीमरच्या राजा रोमचा प्रथम सम्राट कोण?	१२. नुम
१३. अंतरिक्षवासातून अंतराकाशमंडळाला पाहण्यासाठी पहिला मान्य कोण?	१३. युरी गॅगारिन
१४. 'बॅरीड' हा आधुनिक रूप देणारा काव्यविद कोण?	१४. विल्यम ब्युटलर यॅट्स
१५. सध्याच्या 'इरान' नदीचे तत्कालीन नाव काय होते?	१५. फारस

निरर्थक अुपाय

सदानन्दने निरनिराळ्या विद्या शिकून घेतल्या, परंतु तो कशातच प्रदीप्त होऊ शकला नाही. शेवटी बडलांकडून वारसाहक्काने मिळालेल्या जमीनीवर तो शेती करून कसातरी आपला भुदरनिर्वाह चालवू लागला.

सदानन्दचे गुरुजी एकादा त्याला भेटायला आले. तो शेती करत असल्याचे पाहून त्यांनी आपला संताप प्रकट केला.

परंतु आपले असमाधान व्यक्त करत सदानन्द म्हणाला, "गुरुजी, असण शिकवलेल्या सर्व विद्या माझ्यासाठीच मात्र निरर्थक ठरल्या! शेती करावची माझी मुळीच इच्छा नाहीय, पण काय करू? दुसरा अुपायच नाही मला!"

त्याच्या बोलण्यावर हसून गुरुजी म्हणाले, "तुझी म्हणणं अवघी विसबाव आहे. तू मुळातच अवघी विसरभोळा आहेस. दुसरा काही अुद्योग करू पहाशील तर मुकलानच पदरीत पडेल तु

म्हा. शेती हाच पेशा तुला योग्य आहे."

"माही गुरुजी, माझी स्मरणशक्ती चांगली आहे. मला तर वाटतं, श्री माझ्यात जर काही दोष असेल तर ती माझी बूक नसून तुमच्या शिकवणुकीतलाच दोष आहे." सदानन्दने तक्रार केली

"मी दिलेल्या विद्यांचा सारांश अंका पुस्तकात नोंदवून ते तुला दिलं होतं, आणि पाहू ते पुस्तक." गुरुजी म्हणाले.

"मला त्या पुस्तकावर काही अुपयोग नाही, असं पाहून मी ते माझ्या मित्राना दिलंय," सदानन्द ने सांगितले.

"बापरे! ते पुस्तक अवतलं, तर मी तुला बूप भक्त करू शकलो असतो, आता काही ते पुस्तक तुला परत मिळवणं शक्य होणार नाही. 'पुस्तकं, बनिता, चित्तं, परहस्तं यत्तं शत।' विसरलास का ही गोष्ट?" गुरुजींनी विचारले.

पण सदानन्द गबनि हसून भुत्तरला,

किशोर जाधव

“नलान आहे गुणजी! कुणाला पुस्तक दिलं, तर ते परत मिळवायचे वर बुपाय आपणच शिकवले होते, छान लक्षात आहेत ते माझ्या! भी ते परत मिळवून दाखवीन.”

“ठीक आहे. मी चार दिवसात परत देईन इथे. तेवढ्या अवधीत पुस्तक मिळवून नोंद देव आपल्याजवळ.” असे म्हणून गुणजी निघून गेले. सदानन्द त्याच दिवशी आपला मित्र श्रीधर पाण्याकडे माझून त्याला म्हणाला, “माझ्या सान्या विद्यांचे सार एका पुस्तकात लिहिलेले आहे ते पुस्तक मी तुला दिलं होतं मला ते जरा हव आहे योडे दिवस देवून परत देईन मी ते तुला, तुझं पुस्तक म्हणून कुमनं दे मला, ते परत करणं हे माझं कर्तव्य समजतं मी.”

विचार करत श्रीधर म्हणाला, “मी आहे विसराळू. तुझ्याकडून मी असले काही पुस्तक घेतल्याचं मला मुळीच आठवत नाहीय आज दिवस भर मी ते शोधित. सापडले तर आणून देईन तुझ्या घरी.”

“असं मको म्हणू बाबा! नोंद आठवून पहा तू आणखी कुणाला दिलं असतील” त्या पुस्तकात असं एकरहस्य आहे, की त्याद्वारे एक खजिना मिळू शकेल. तुमला पुस्तक दिलंसं, तर त्या घनातला हिस्सा तुला देईन मी.” सदानन्दने लालूच दाखवली.

श्रीधरच्या बापकोमे त्याचे बोलणे ऐकले तिनेही ते पुस्तक खूप शोधले अन् ‘पुस्तक कुणाला दिलं असावं’ हे आठवायला नव-बाला मदत ही ती करत राहिली. पण पुस्तक काही सापडले नाही; कुणाला दिलं, तेही आठवले नाही.

आपला दुसरा बुपायही फुकट गेलेला पाहिल्यावर सदानन्दने दुसरा बुपाय अमलात आणायचे ठरवले. श्रीधरकडे काम करणारी मोलकरीण सोला हिला गाठून त्याने तिच्या कानात काहीसे सांगितले.

सीत श्रीधरच्या बापकोला म्हणाली, “मालकीणबाई, साहेबांनी पुस्तक गावावाहेर रहाणाऱ्या कांतालाच दिलंय नकी. तुम्हाला सांगायला भीत आहेत ते. काहीही करून ते कांताकडून आणून सदानन्दना दिलं, तर मिळकतीतला भाग तुम्हालाही मिळेल.” हे

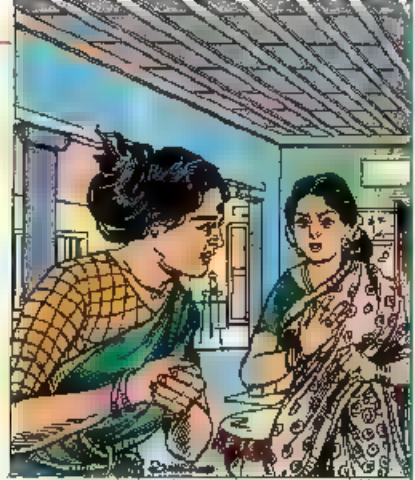
सारं, जणू काही मालकीणीच्या कल्याणासाठीच आपण सांगत आहोत असा आव सोंतेने आणला होता.

कांतला जादूटोणाही अवगत असून, लोकांना आपल्या नादी लावण्यासाठी ती मन्त्रतन्त्रांचा वापर करते, असं जनतेत समज होतं. अमल्याबाईला आपल्या सवऱ्याने पुस्तक देणं श्रीधरच्या बापकोला आवडले नाही. ती नवऱ्यावर रसून बसली. ‘मी असले काही केलेलं नाही, मी तर कधी कांताला भेटलोही नाही,’ असं श्रीधरने किटोही समजावले तरी तिची समजूत पटेना.

ब्याकूळ झालेला श्रीधर निरुपय होऊन सदानन्दकडे जाऊन म्हणाला, “तुझ्या पुस्तकात आम्हा नवरावायकोत अगोरेच वितुष्ट आणलंय. तूच आता काही करून आमचा समेट करून दे.”

आता रागावून सदानन्द म्हणाला, “माझं पुस्तक मला गास्त महत्वाचं आहे. तुझं कुटुंब मोडलं, त्याची वगताहत झाली, तरी मला काय त्याची पर्वा? सूर्यास्तापूर्वी माझं पुस्तक बाब परत नाही केलेस तर आपल्या भीमसेनाला पाठवीन तुझ्याकडे.”

भीमसेन गावप्रमाणं खरोखरीच पहिलवान होता. त्याचे बलिष्ठ शरीर अन् भरघोस मिशा पाहूनच सर्वांना धडकी भर! सदानन्दचा तो जागला मित्र होता त्याचे नाव ऐकताच श्रीधर थरथर कापू लागला. कोणत्याही अग्नी भीमसेन

आपल्यावर हल्ला करायला येईल, या कल्पनेने तो चुपचाप शेजारच्या गावातल्या आपल्या मित्राकडे जाऊन लपून बसला.

चार दिवस असेच निघून गेले अन् सवानन्दचे गुकनी परत येऊन त्याच्याकडे पुस्तकाबाबत विचार लागले.

‘गुकनी, शक्य तितके लक्षादे प्रयत्न करूनही पुस्तक नाहीच मिळालं मला,’ सदानन्द बुदास आवाजात म्हणाला.

‘मी तर तुला प्रथमच सांगितलं होतं की, ‘पुस्तकं, बनितां, वित्तं, परहस्तं गतं गतं’ म्हणजेच आपलं पुस्तक, मायको अन् छान दुपऱ्याच्या हाती विलं, की परत मिळणार नाही हे धरून घ्यायचं, पण तू शिकवलेलं

विसरलास!" गुरुजी तीव्र स्वरात म्हणाले.

"हरवेळी मी विसरलेल्या गोष्टीची आठवण देत असता तुम्ही गुरुजी! तुम्ही शिकवलेले चार वृत्ताय मी कसे ध्यानात ठेवले?" असे म्हणून आपण केलेल्या प्रयत्नांबद्दल सदानन्दने मविस्तर सांगितले.

"प्रयत्नांचं फळ मिळालं नाही, तर विद्येचा प्रयोगही निरर्थकच ना?" दीर्घ श्वास घेत गुरुजी बोलले.

"मी निरर्थकच आहे, माझ जगात काही प्रयोजक नाही, असं नका म्हणू गुरुजी! दोष जसेल, तर तो आपण शिकवलेल्या विद्येचा!"

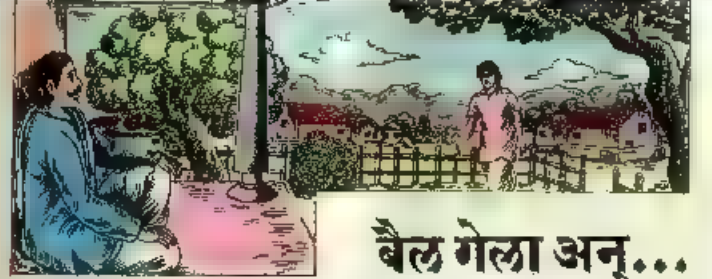
आक्रोशभरल्या आवाजात सदानन्द बुद्धारला, त्याच्या बा ओरडण्यावर हसत गुरुजी म्हणाले, "अरे सदानन्द! हे चार दिवस मी जवळच्या गावातच राहिलो होतो. माझ्या विद्येपासून ज्यानं रूपसं काही मिळवलं, असा माणूस त्या गावातच रहातो. फार सुखी आहे तो! त्यानं माझं रूपच चांगलं आबतस्वागत केलं, तू निरर्थक अन् विसरावू आहेस, याचंच जिवन्त

अंदाहरण आहे तो. तो माझा शिष्य नव्हे. पण त्याची स्मरणशक्ती तीव्र आहे. काय वाचावं, कोणत्या पुस्तकातून काय बंध घ्यावा हे चांगलं कळतं त्याला!"

चकित होत सदानन्दने विचारले, "ते कस काय?"

"ज्या पुस्तकातून तू काहीच मिळवलं नाहीस, त्यातूनच त्यानं सर्व काही मिळवलेय! तो काही माझा शिष्य वगैरे नाहीय! तूच ते पुस्तक त्याला दिलंस. तुझा मित्रच आहे तो. त्याचं नाव आहे श्रीकर. पुस्तक विसंश्रुकरला अन् परत मिळवायच्या विद्येचा प्रयोग केलास श्रीधरकर! मग बाता तूच सांग, अशा परिस्थितीत पुस्तक तुला परत मिळेलच कसे?" आपला रंग व्यक्त करत गुरुजींनी सदानन्दला विचारले.

सदानन्दने शरप्रेने मान झाली घातली. त्याने आपले गुरुजी व श्रीधर यांची क्षमा मागितली व समाधानाने शेती करतच आपले आयुष्य कंठायला सुस्वात केली.

बैल गेला अन्...

विजय दुपारच्या वेळी आपल्या विशाल जंगणातल्या ओठ्यावर आरामात दमला होता असे म्हणतात की जेव्हा फारच रिकामपण असते, तेव्हा माणसाच्या मनात बैलाने संचार करू लागतो तो निरनिराळ्या प्रकारची स्वप्ने पाहो स्वप्नांत तो कधी शिकारी होई तर कधी राजा! कधी कधी त्याला आपल्या पूर्व-जन्मीचे मित्र भेटत

इतक्यात एक अनोळखी माणूस त्याच्या समोर येऊन बुभारहाला तो रूपच दुकन आला अमावा असे दिसत होते. विजयजवळ येऊन त्याने मोठ्या विनयाने विचारले, "हेच विजयचे घर आहे काय?"

त्याला काही उत्तर देण्यापूर्वी, आपल्या डोक्यात घोळणाऱ्या कल्पनांपैकी एका कल्पनेचा प्रयोग करायचे विजयच्या मनात आले, अन् तो झुतरला, "नाही." त्या पाहण्याने मोठ्या निष्पापपणे पुन्हा थोड्या वेळात परत येऊन म्हणाला,

विचारले, "नाही?"

"नाही, विजय नावाच्या माणसाच घर गावाच्या अंतरेकडे जे शिवालय आहे त्याच्या जवळपास असावं." विजयने सुचवले.

"ठीक आहे," असे म्हणून तो माणूस लगबगीने वुचरेकडे निघून गेला. एका तासाने तो पुन्हा घापा टाकत विजयकडे आला अन् म्हणाला, "तुम्ही सांगितल्या प्रमाणे शिवालयकडे जाऊन आलो, पण तिथे विजय नावाचा कोणीही माणूस नाही. त्या लोकांनी झुलट सांगितलं की, विजयचं घर हेच."

"त्याच्यावर काय विश्वास ठेवायचा? पण एवढं मात्र तर की हे विजयचं घर नव्हे. तुम्ही असं करा, असे सरळ जा, एक तलाव दिसेल तिथे जाऊन विचारा." स्वतःशी हसत विजयने सुचवले.

पाहण्यासरळ तलावापर्यंत गेला, पण पुन्हा थोड्या वेळात परत येऊन म्हणाला,

“तलावाच्या आसपास तर विजय नावाचा कोणीच माणूस नाही, ज्याला विचारार्थ, तो म्हणतो की विजयचं घर हेच.”

विजय हसत म्हणाला, “तुम्ही लोकांना खरोखर काय विचारताय अन् नेकय समताहेत तेचकळत नाहीय’ पण एकदां माझ मळीच, की हे विजयचं घर नाही हं, मला असं वाटतं आहे, की तलावाजवळचा विजय घर बदलणार होता. आता तुम्ही पश्चिमेकडे जा. तिथे गावची धर्मशाळा आहे. तिथे नकीच कोणीतरी पत्ता सांगेल.”

धर्मशाळेकडे गेलेला तो अगोळखी इसम विचारापुन्हा धापा टाकत परत येऊन म्हणाला, “त्याही बाजूला विजयचं घर नाही, सर्वचजण

असं म्हणतात की, विजयचं घर हेच.”

“फारच विचित्र आहे सगळं. पण हे विजयचं घर नकीच नाही. धर्मशाळेजवळच्या विजयला घर बदलायचं आहे, असं कोणीतरी म्हणत होतं खरं! म्हणजे तो तिफूनाही हलला असता. आता दक्षिणेकडे जा, तिथं आसपास विचारा.

विजयचे घर शोधत दक्षिणेकडे जाऊनही तो माणूस पुन्हा परत आला. आता मात्र विचाराचे पाय भंगदी अडकळत होते! तो विजयला म्हणाला, “भुतांचाच संभार असता. तिथं शेतात काम करणाऱ्यां विचारले, तर तेही म्हणले की विजयचं घर हेच. पण तुम्ही तर पुनःपुन्हा ‘नाही’च म्हणताय. हिडून हिडून आता अगदी मोडून गेलोय मी! आता नाही फिरवत, त्या कामासाठी आलो होतो, ते तर आता जमणार नाहीच’ काय करू, विजयचं घर शोधणे शक्य नाही आता मला, परत आपल्या गावाकडे जाण्यासाठीच गत्यंतर नाही” असे म्हणत तो तेथून निघाला

विजयलाही ‘आता हा खेळ यांत्रवावा’ असे वाटले. “गावच्या चारी दिशा फिरून आलात तुम्ही सगळ्यांनी असंच सांगितलं का, कि हेच विजयचं घर आहे? होय, त्यांचं म्हणणं खरंच आहे. मीच विजय’ आता सांगा, तुमचं काय काम होतं माझ्याकडे?” त्याने विचारले.

हे ऐकताच पाहुण्याचा चेहरा रागाने लाल झाला. पण स्वतःच रताबा ठेवत त्याने विचारले,

“भाग साहेब, तुम्हीच विजय आहात तर मी इतक्या वेळ विचारून सुद्धा ‘नाही’ का म्हणालात? मला सुभीच गावभर का फिरवलंत?”

विचाराच्या बोलण्याची काहीच पर्वा न करता विजय सुस्तरला, “माझ्या मनात एक गंमतीचा विचार आला होता, मला असं वाटलं, की या गावात मला अन् माझं घर ओळखणारी किती माणसं असावीत?—तुम्ही अगदी वेळवेर जखता, तुमच्या आधारे मला कळून चुकलं की गावातले सगळेच लोक ओळखतात मला. गावात माझं केवळ नाव आहे, बासांयना आहे हे जाणून मला किती अधिमान वाटतोय हे कसं कळणार तुम्हाला? अच्छा, वाता तुमचं काम तर सांगा

अध्याकृष्याच क्षरीराला हेलकावे देत जोराने ओरडत पाहुणा सश्रू लागला, “साहेब, मी जनार्दनपूरहून आलोय, तुमच्यासाठी अेक अत्यन्त महत्वाची बातमी होती. तुमचे करोडपती बंधु नीलकंठ यांना आप सकाळीच हृदयविकाराचा झटका आता, तुम्हाला

माहीतच असणार की त्यांना मुमंबाळं नाहीत. मरणापूर्वी तुम्हाला अन् तुमच्या आणखी दोन भावांना त्यांनी कळवायला सांगितलं की, आपण गेल्यावर तुमच्यापैकी सर्वात अगोदर तिथे पोहून जो त्यांचा अधिस्तस्कर करील, त्यालाच त्यांची सर्व इस्टेट मिळेल. अन् सगळं त्यांचा बऱ्या ओदवला! मी त्यांच्याकडे काय करतो. तुम्हाला लवकरात लवकर ही खबर पोचवून सर्वांमोदर तिकडे घेवून जावं म्हणून धावतपळस आलो मी इथे. तुमच्याकडून याबद्दल काही कळिस मिळेल अशी आशा होती मला. पण ‘सगळंच मुसळ केरात!’ आता ताबडतोब निघूनही काही कायदा नाही. एव्हानी बाकीच्या भावांपैकी कोणी जावून अधिस्तस्कर केलाही असेल.” तो माणूस हे बोलताबोलता हसत होता!

रिकाभ्या वेळी मनात आलेल्या विचाराचा प्रयोग करायचे ठरवले खरे विजयने, पण केवढी किंमत घामी लागली त्याला! पण आता बैस गेल्यावर कोणा फलन काय अपघोष!

चांदोबाच्या बातम्या

माता-पित्यांनो साबध

बुद्ध शिक्षण पूर्ण करणाऱ्या मुलांनो माझे माऊ सोळवो एर मुलांनो तळे, एर त्यांच्या माता-पित्यांनो बंध सदाचा मानन, अशी तत्त्वज्ञानाचा केली जात आहे. चीनमध्ये बुद्ध स्तरापर्यंतचे शिक्षण सक्तीचे व भोक्ता आहे. मुलांनो माझे शिक्षण सोळवो, तर शिक्षणाच्या स्तराप्रमाणे माता-पित्यांनो १०० ट. पासून ७०.००० ट पर्यंत दर मातांनो तळे. सहा सहावरी बाळेत सहा वर्षांच्या मुलांनो पुरेसा दिला जातो असं पुढे मज्जि पारंगत शिक्षण त्यांचे बुद्ध शिक्षण पूर्ण होतं राजधानी ब्रिजिबमध्ये १९. ९३ टक्के मुले शाळात शिकत आहेत

छोट्या मुलीचे संरक्षणात्मक

प्रसंगावधान

कुत्रा जगातले सधेने नावच्या शहरात ही घटना घडली कोणत्याही खंडातल्या वस्तू मानकियेने दारवाजा

मुपडता, अन् एकदम एक चोड आत बिरला, 'बरात जे काही बरोल ते आणून दे, नाहीतर तुला मारून टाकतो' अशी धमकी ऐकून तिची बाबाच बन्धू शाली तिचेच मुम्या बरातल्या तिच्या नवू वर्षांच्या मुलीने माग घीटणने चोराला विनव्ही केली की, 'माझाला माऊ बिक नवोस, बरात बारा माहे ते मी तुम्हाला आणून देतो.' बरात बाजून तिने

यमा करून ठेवलेली १७,००० येन (४,५०० रु) ची रक्कम चोरासमोर बोनवरी ती वंभून चोर निघून गेला

अति लक्षणा

बमेरिकेतील फ्लोरीडा फोर्टलॅम्पधील एका लोकांच्या पायांना बळग मावो त्या बळगने बरान्तर गळ्यात हातले बन् छिच्या प्राणावर येतले, शुनरासामि तिला हॉस्पिटलमध्ये हलवलेली अशाकरता महाकठीण झाले की ती अविश्रयचलतु होती तिचे वजन होते ३२० किलो तिला दरवाजातून बाहेर पडण्याच बरात होते, दोघांने दरवाजा तोडून तिला बाहेर न्हावले गेले

तीस वर्षांची बाहुली

१९४५ साली जर्मिनेने हिरोशिमा व नागासाकीवर अणुबॉम टाकले अन् डिगीम महाभुद संक्रात झाले तेथे अमेरिकन सैनिकांन 'जी.ए जे.' असे संबोधले जात बसे १९६४ मध्ये बाहुल्या बगवणाच्या एका संस्थेने सैनिकांची एक बाहुली बनवून तिचे नाव ठेवले 'बी.ए.जे.' मुले त्या बाहुलीकडे टाकू आकर्षित झाली गेली तीस वर्षे या बाहुल्या बनवल्या जात आहेत. अन्तराष्ट्रीय २२०,००,००,००० हतया बाहुल्या बिकत गेल्या गेल्या

३ फेब्रुवारीला बाहुल्या बनवणाऱ्या त्या कंपनीने या बाहुलीचा निवाडा वाडविडस पोळा घुसघडावात साजरा केला. जे लोक या समारंभाकडी आले, त्या सचि लवात १८ कोट (६० फूट) मूनीच्या रंगीर दि न न - य । जी.ए.जे.' तच केले.

वीर हनुमान

कौरव व पांडव दूत खेळले. पांडव हारले आणि त्यांना नन्नासहसा जावे लागले. द्रौपदी भीमसाह वन-विहार करीत होती. अत्यंत मनमोहक अशा एक स्थानी बसून दूर दिसणारी हिमालयाची शिखरे पाहण्यात ती मग होती. एकदम बोरचा बारा सुटला आणि त्या बारांच्या एकाच बोरचा एक टपेर शिखरातून फूल द्रौपदीच्या पुढ्यात येऊन पडले. त्याच्या सुगंधाचा बरबळ असमंतात पसरला. त्या फुलाच्या पाकळ्यांनीच काही कुंगळलेल्या दिसत होत्या.

ते एक सुगंधित कमळ होते. कुबेराच्या अलंकापुरी नभरीतील एका सरोवरात रोज हे एकच कमळ फुलत. कुबेर रोज आपल्या पुष्पक विमानात बसून हे फूल घेऊन शिवाकडे जातो व त्याची पूजा करतो. आदल्या दिवशी ज्या फुलाने पूजा केली ते फूल कुबेर दुसऱ्या दिवशी आपल्या नगरीला घेऊन जातो. आज परत नेत असलेले फूल पुष्पक विमानातून पडले व पांचावर उडत

उकत घेऊन द्रौपदीच्या मांडीवर पडले. द्रौपदी थोड्या अश्रुचयाने त्या फुलाकडे पाहून मोहित झाली. ती प्रेमाने धोमाचा म्हणाली- "तुम्ही असले एक नवीन फूल मला आणून द्यावे." भीमाने आपली गदा खाल्हावर टाकली आणि निघाला. फुलाच्या शोधात निघालेला भीम हिमालयातील कदलीवनच्या बाजूने जाऊ लागला. या वनात श्रीकृष्णाच्या आज्ञेनुसार हनुमान वृद्धावस्थेत पश्य पसरून बसला होता. तो राम-नामाचा जप करीत होता. त्याची शेंपुट रस्त्यावर अडथळा वगून राहिली होती. भीमाने शेंपुट पाहिली, नि त्याला वाटले ही एकाचा माकडाची शेंपुट असावी. शेंपुट ओलाडून तो जाऊ शकतो असतो, पण त्याचा अहंकार वाडवा अला. त्याने लक्षपूर्वक डकडे-तिकडे पाहिले. राम-नामाचा जप करीत बसलेल्या हनुमानाला त्याने पाहिले, ताबडतोब भीमाने बंधीर गर्जन केले. त्याला वाटले,

आपल्या या गजनेमुळे हनुमान भयभीत होईल.

हनुमान शांतपणे म्हणाला- "हे पुन, मी माता म्हालापा आलो आहे. शरीरात त्राण राहिले नाही. मला उठण कठीण होत चालले आहे. म्हणून माझी शेपुट तुलाच वाजूला केली पाहिजे. माझ्यावर कृपा करून एवढी कृपा करशील?"

भीमाने गदा खाली ठेवली आणि एका शेपटीकडे पाहिले. त्याने शेपुट वाजूला सारण्याचा प्रयत्न केला, पण ती तो जराही हलवू शकला नाही. बाकी वाकून हातांनी शेपुट ढकलण्याचा उद्योग करू लागला. दोन्ही हातांचे सर्व बळ लावूनही त्याला आपल्या प्रयत्नात योडे ही यश मिळाले नाही.

रागावून हनुमान म्हणाला- "अरे मुला, आपल्या बळकट हातांनी माझी शेपुट पकडून

माझ्या वेदना का बाखीत आणेंस? माझ्या सारख्या म्हालापाची शेपुट तुला वाजूला करता येईना! खर्चावर गदा ठेवून एकांदे महत्कार्य करावला निघाला आहेस असं दिसतंय. तुम्हा तळगाल आवेश खूप आहे, पण विचार करण्याची शक्ति बेलाचीच. सुंदर य प्रिय सौम्य मनोःपूर्व पूर्ण करायची आतुरता तुम्हाला फार, असल्या काममाठी कोटून तुम्हाला उत्साह मिळतो कोण जाणें? तू अक्षाच काही काममितीवर तर निघाला नाहीस ना?"

रागाने लाल होत भीम म्हणाला- "उगाच वाह्यात बडबडू नकोस." आणि हनुमानाला आपल्या गदेने मारायला धावला.

हनुमान हसत म्हणाला- "तर गदा-युद्धासाठी मला आव्हान देत आहेस? आज पर्यंत युद्ध-विद्या शिकलास, आणि आज कपण्यात बसलेल्या एका कुटुंबी लढाभला निघालास? तुझ्या सारखा छोट्या भाऊ मिळाला, तर मोठ्या भावाला कनवास पत्करण्याशिवाय कोठला मार्ग शिल्लक आहेरे? बघ माझ्या जवळ पण एक गदा आहे, पण तीही माझ्याच सारखी म्हालापासारखी आहे! कुर पडलेली गदा उचलण्यासाठी हात वेधपर्यंत पांचवत नाही. तेव्हा तूच मला मदत कर ना? जी गदा तेवढी माझ्या हातात दे. काय करे? तू मला गदा युद्धासाठी बोलवतो आहेस, तेव्हा सदलं तर पाहिजेच! होय ना?"

भीमाच्याने काही हनुमानाची गदा पेलवता. तो दमून गेला, तेव्हा हनुमान म्हणाला- "आजच्या वेळेला मशाच गदा

बसत. पूर्वीतर आम्ही दगडी गदांचा वापर करीत असू. बलीकडे फार हलक्या गदा निघल्या आहेत." असं म्हणत हनुमानाने अगदी सहजपणे आपली गदा उचलली. भीमाच्या डोक्याला ती अशी नाजूकपणे टेकवली की जणू वाशीर्वाद देत आहे. भीम व्याकुळ होऊन हनुमानाला मारू लागला.

हनुमानाने गदा उचलली आणि तो हुंकारला. त्याच्या हुंकारण्याचा प्रतिध्वनि पदलोवनात सर्वत्र दमदमला.

जराच वेळ दोघांचे गदा युद्ध चालले. भीमाच्या हातून गदा सुटली नि ती खू जाऊन पडली. हनुमानाने आपली गदा पकडून विली आणि तो गडग-युद्धासाठी तयार झाला.

दोघांचे मळग युद्ध चालू असताना एक गोष्ट भीमाच्या असात आली हनुमानाला वाटलं तर तो एका क्षणात आपल्याला जमिनीवर जोळवील, पण तो तसं करीत नाहीये. गदा आणि मळग-युद्धातील बारकावे गुरू ज्ञाप्रमाणे शिष्याला शिकवतो त्याप्रमाणे जणू तो भीमाला शिकवीत होता.

भीमाने जेव्हा हे सत्य जाणलं, तेव्हा हनुमानासमोर गुडघे ठेवून तो म्हणाला- "महाराज, अस्ता मला कळलं. आपण हनुमान बाहान. मी वायुदेवाचा वर-प्रसाद, कुत्तीचा मुलगा आहे, धर्मराजाचा भाऊ मी भीम! आपण माझ्यावर कृपा करावी." हनुमानाने शक्तलतापूर्वक दोन्ही हातांनी भीमाला उचलत आणि म्हणाला- "होय, बंधुराज, आपण दोघे

ही वायु-पुत्र आहोत!"

भीम म्हणाला- "आपलं विराट रूप पाहण्याची इच्छा आहे!"

हनुमान म्हणाला- "सहोदर, हे द्रापूर युग आहे. माझं विराट रूप तुझ्याच्याने पाहवणार नाही. तरी पण तुझ्या समाधानासाठी दाखवतो बघ!" असं म्हणत हनुमानाने आपले विशाल रूप धारण करायला सुरुवात केली. तो मेघ-मण्डळ भेदून पार झाला. त्याने आपली शेपुट उचलली आणि आकाशाला गवसणी घातली. भीमाने धाबकून गजना केली.

त्याचे हे विशाल रूप पाहून भीम थरथरा कापू लागला. त्याने प्रार्थना केली की हनुमानाने हे आपले विश्वरूप आतां संपुष्टात आणावे.

हनुमानाने वापले लघुरूप धारण केले आणि

मम विचारले- "तू समितलंच नाहोम की तू कुठल्या कागसिरी कर निघाला आहेस?"

भोमसेन आपला उद्देश सांगितला

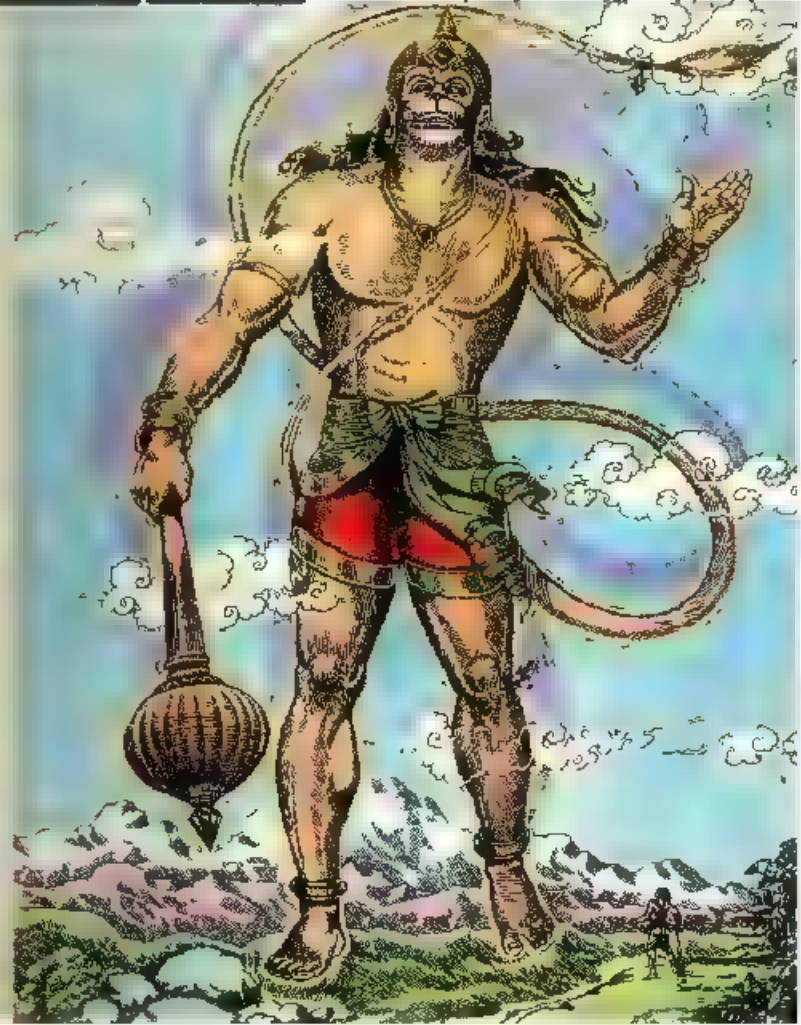
"भोमसेन" केशिकी नावाची एक यक्षिणी दलसरोवराचे रक्षण करते आहे. ती मोठी कर्तृत्वशालिनी आहे. तिच्या पुढे तुझा सर्व पराक्रम व्यर्थ आहे. तिच्या मायाजाळात न फसणारा कोणी विरठाच'

मोठ्या राम-नामाचा जप करतो, रोम गु-ह्या उपयोगी पडेल. तिच्यापासून तू जाणवूक राहा. ती यक्षिणी उत्तम प्रकारची शिव-भक्त आहे. जाताना यादया शरीरावरील एक भूट भर रोम घेऊन जा. ती यक्षिणी तुझ्या बंगीकृत कार्यात जेव्हा बाधक बनेल तेव्हा यादया एवढ्या रोम तिच्या पुढे घेऊन जा. यादया रोम घेणे पडेल

तेथे एक शिवलिंग निर्माण होईल, यक्षिणी सहस्र नामांनी त्याची पूजा करील. एवढ्यात तू आपले कर्म साधून परत ये." असे सांगत हनुमानाने आपल्या शेंपटीवरील भूट भर रोम काढून भोमाच्या हाती दिले. आणि त्याला दलसरोवराचा मार्ग दाखवला.

केशिकीने भोमाला दुःखच पाहिले. तिने ताबडतोब एखा अर्ध सुंदरीचे रूप धारण केले. तिच्या वारूपावर कोणीही सहज भाळेल! तिच्या बास बनून जाईल, ती नृत्य-गान करू लागेल. भीम जवळ आला आणि तिच्या मनमोहक रुपाने फिदा झाला. तेव्हा राम-नामाचा स्वर त्याला ऐकू वेळ लागला. त्याने आपल्याला सावरले आणि ते पुढे निघाला. केशिकीने निरनिर्माळ्या प्रकारे भोमाना आपल्या प्रेमपाशात पाडण्याचा प्रयत्न केला, पण ते सर्व व्यर्थ. सर्व प्रयत्न करून थकल्यावर ती चिडली आणि आपले सर्वस्व रूप धारण करून भोमाच्या चढेत उभी ठाकली.

भोमाने हनुमानाचा एक रोम तिच्या पुढे टाकला आणि तिचे लगेच एक शिवलिंग दिसू लागले. शिवलिंग पाहून केशिकी चाबली. आपली कूक तिच्या लक्षात आली. लगेच भक्तिभावाने ती शिवलिंगाची पूजा करू लागली. ती शिवलिंगाची पूजा करील बसताना भोम सरोवरात उतरला. त्यातील समुचित कमळ त्याने मुळातून उपटले आणि ते घेऊन पळू लागला. पूज घेऊन केशिकी प्रचंड वेगाने भोमाचा पाठलाग करू लागली. अश्लील्या

ज्याळोप्रमाणे तिचे केस बाऱ्यावर उडू लागले आणि त्यांनी भीमाला घेरले.

हनुमानाच्या सूचनेनुसार भीमाने जाचवपकले-प्रमाणे हनुमानाचे रोम फेकले आणि अशा रीतीने यक्षिणींना पत्तीच्या जावेदात बस ठेवले. आपले रक्षण करीत भीम शेवटी कवलीवनात हनुमानापाशी पोचला.

हनुमानाला कमल-पुष्प दाखवीत भीम म्हणाला- "आपल्या कुपेने मी विजय मिळवून परत आलो आहे. अश्विष्य काळी कौरव व पांडव यांच्यात जे युद्ध होणार आहे, त्यावेळी आपण मदत करावी अशी मीस्कत व आपल्या भ्रवांतर्फे आपणास वस्र प्रार्थना करतो." आणि भीमाने भक्तिपूर्वक हात जोडले.

हनुमान भीमाला म्हणाला- "भीमा, था

काळी युद्ध कारण्यासारखी बाझी अवस्था नसेल. तुम्हा आग्रहा खातर मी युद्धात तुम्हा भावांना मदत करण्यासाठी एक गोष्ट करीन. युद्धात तुम्हा भाऊ जर्जून ज्या रथावर आरुढ झालेला असेल, त्याच्या ध्वजाचे संरक्षण मी करीन. तुम्हा भावांना विजयश्री निश्चित मिळणारच! यात तू निश्चितपणे जाऊन दे फूस आपल्या बावकोल दे आणि तिची मनोकामना पूरी कर. मग्याची हरगळ्या मोहात पडल्यामुळे त्या काळी मीनेला जेवळ्या यातना सहन कराव्या लागल्या. आपल्या पत्नीला तू सकंवाळून सांग की असले मनोरथ योग्य नव्हेत. हा माझा उपदेश तू तिला सांग. या सुगंधित कमळांने तिने शिवाचे पूजन करावे शिवाची पूजा-अर्चा केल्याने तुम्हा सर्वजने कल्याण होईल. तुम्हाला सुख-संपत्ति मिळेल. हे फूल कधी ही सुकत नाही हे लक्षात ठेव " असे निवेदन करून हनुमानाने भीमाला आसोबाई बिना आणि त्याच निरोप घेतला.

भीमाने द्रौपदीच्या हाती फूल दिले आणि तिच्या हस्ते शिवाची पूजा करववी. हनुमानाने सांगितलेल्या सर्व गोष्टी भीमाने द्रौपदीला ऐकवल्या.

द्रौपदीने सरळ येऊन सेतल आणि लाऊन हसत म्हणाली- "मी सुगंधित कमळाची इच्छा प्रदर्शित केली, म्हणूनच तर तुम्हाला हनुमानाचे दर्शन घडले! नि त्यांच्याकडून आपल्यात अथवा-दान मिळाले! आपला तर फलदायक झाला. नाही का?"

भीमासह सर्व पांडवांची होकारार्थी मान

हसवली. हनुमानाची कृपा-दृष्टि प्राप्त झाल्यामुळे सर्वांना आनंद झाला.

आपल्या इतिशेषमाणे पांडवांनी बरा वर्षांचा वनवास संपविला आणि आपली एक वर्ष अज्ञातवास ही निविंजपण पार पाडला त्यांनी राज्यातील आपल्या हिंशयाची मागणी करण्यासाठी श्रीकृष्णाला कौरवांकडे आपला राजदूत म्हणून पाठवले.

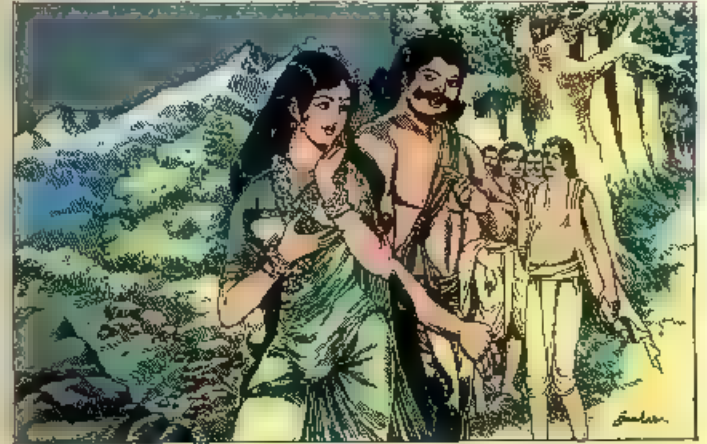
श्रीकृष्णाच्यान्यायोचित प्रस्तावदुर्योधनामा पर्वत पडला नाही श्रीकृष्ण व त्याचे संदेश त्याने घुडकावून लावले. यानंतर पांडव व कौरव यांचा समझोता कधी हाडूच शकला नाही! दोन्ही पक्षात युद्ध अनिवार्य झाले. कुरुक्षेत्रावर रणवाद्यांची गर्जना झाली.

अर्जुनाच्या रथावर फडकण्याच्या ध्वजावर

सूक्ष्म रूपात हनुमान विराजित झाला. श्रीकृष्ण अर्जुनाच्या रथाचा सारथी झाला. रणभूमीवर दोन्ही बाजूंच्या सैन्यांच्या मध्यभागी विजय-ध्वज दिमाखाने फडकत राहिला.

कुरुक्षेत्रावर महाभारताचा रण-संग्राम झाला. श्रीकृष्णाने सारथी बनून अर्जुनाला मार्गदर्शन केले, त्याला स्फूर्ति दिली, प्रेरणा दिली आणि त्याच्याकडून अदभुत युद्ध करविले. अर्जुनाने शत्रूंचा संहार केला आणि युद्धात विजय मिळवला. श्रीकृष्णाला विजयसारथी अशी सज्ञा मिळाली.

दु आसनाने द्रौपदीचे केस पकडून तिला फरपटत सर सभेत आणले आपली बायको व आपला परिवार यांच्या अपमानाने हुद्ध होऊन भीमाने सर्वासंसद प्रतिज्ञा केली की

दुःशासनाच्या रक्ताने द्रौपदीचे केश माखल्यावरच तिचा अंबाडा बांधोन. आपल्या प्रतिज्ञेनुसार भीमाने दुःशासनाची छाती फाडून त्याच्या रसाने द्रौपदीचे केश माखले नि मग तिचा अंबाडा बांधला. हनुमानाच्या सूचनेनुसार द्रौपदीने आता सुगंधित कमळ आपल्या अंबाड्यात घातले. आणि अद्या च शक्तिशालीपुर्वक हनुमानाला नमस्कार केला.

गदा-बुद्धात भीमाने दुर्योधनाला चांगलेच जखमी केले होते. आता भीमच्या सर्व प्रतिज्ञा पूर्ण झाल्या. अधर्माच्या मार्गाने जाऊन कौरवांनी आपण होऊनच आपले नुकसान करून घेतले होते. त्यांचा सर्वनाश झाला. धर्म-मार्गाचे अनुसरण करून पांडवांनी विजयथी प्राप्त केली.

श्रीकृष्ण हनुमानाची प्रशंसा करित म्हणाला- "हनुमान, सदात सत्कर्म करावे असे तुला गिर्यप्रदायी. ही गुह्यी अद्या गौरवास्पद आहे. म्हणूनच त्या काळी तू रावणाचा संहार करण्यासाठी रामाला मदत केलीस आणि आपल्या धर्माचे पालन केलेस. आपल्या आवश्यकते पालन करून तू कृतकृत्या झालास. आता या

कुरसेआवरील महासंग्रामात विजयध्वजाच्या रूपात फडकून तू धर्मराजाच्या विजयाचे कारण बनलास!"

तेव्हा हनुमान नम्रतापूर्वक म्हणाला- "महारायी अर्जुनाला आपल्यासांगे सारथी मिळाल्यावर जय बग्यच कुठे जाणार? तिन्ही लेकांत क्रिया-सिद्धीहून अधिक महत्त्वाची शक्ति कोणती? मी तर केवळ एक चिन्ह बनून राहिलो!"

श्रीकृष्णने शाश्वत सत्य सांगितले- "होय, तू नित्यकार्य-सिद्धीचेचिन्ह बनून राहशीन! सर्व काळी, सर्व युद्धात ज्या ध्वजावर तुझे चिन्ह असेल, त्याला निश्चित विजय मिळणार. विजय-ध्वजाच्या रूपात त्याचा नित्य आदर केला जाईल व त्याला अमर्याद कीर्ति प्राप्त होईल."

पांडवांनी हनुमानाला नम्रतापूर्वक नमस्कार केला व हनुमानने भंत-करणपूर्वक त्यांना आशीर्वाद दिला. श्रीकृष्णाचा आशीर्वाद घेऊन हनुमान राधेमादन पर्यंतच उडत गेला. तेथील प्रजोत्त वातावरणात राम-नामाचा जप करीत आपले जीवन सार्थक करू लागला.

नवा जावई

विवाहानंतर तीनच महिन्यांनी वहीन जावई प्रपाकर समुद्रवाडीला कास अन् सप्त गौरी हिंस त्याने वेळे म्हणजे एक दोकडुकीच बनून राहिली. दस-बारा जेव्हा पचम नो आला, तेव्हा गौरीने कौतुकाने बसलेली पक्षांने त्याने पोटापर लाह्यी अन् खूप प्रशंसाही केली. त्यावेळी आमली प्रसन्न ऐकून गौरीला फारच आनंद वाटला. प्रपाकर बोटे चाटवाहून राहत राहिला अन् तोडाने स्तुतीही करत राहिला.

"अब जाई, तुझ्या पसण्यास रसमुळे फारच आनंदतात हं! त्याची आजी अगदी मनेपर्यंत त्यास रसमुळे कवच लावला असत असे. ती जिवंत मनेपर्यंत अगदी रोख रानी तोपध्वज्या वेळी ते रसमुळे वाटल्यामुळे जोराने नसत म्हणे!" त्याची तेक कुद्याही नव-कवचे कीतुक सामू लागली.

"पच गुघा, तुला भाहीकच थोडे की मला जाकी धगळी पन्नाले बनवता येत असली तरी

रसमुळे करायला नाही वेत! कधी रसमुळे करायची वेळच नाही असो. तुला येतात का करता? नव-कवचा आवडतात म्हणून तू करायला शिकलीच असणो! त्यासाठी तर सुमदाचेच पाम धावला हवेत." सैरी दुस प्रकर करत म्हणाली.

तेक अन् जावई ज्या दिवशी घरी वायला निघाले, त्या दिवशी गौरीने सुमदाकडून रसमुळे बनवून घेतले; अन् उका हमाही देऊन त्यांना खावला केले.

तीन दिवसातच प्रपाकरने रसमुल्यांचा उका रिकमात केला. चौथ्या दिवशी सासुरवाडीला वाण्यासहरी बाडी येऊन जालेच्या प्रभाकरता कुद्या म्हणाली. "आपण तीन दिनसांपूर्वीच इरा-कला जवईकडे गेलो होतो ना? मग लगेच इतक्या लचकर 'जाई' बरे मिसेल का? काही आणं तरी तुम्ही जावई आहात." नव-कवचांनी कृताकृत्येणाचे रिता आचर्यच

"समज"

बाटले

“बुगीच काहीतरी बोनू नकोस. आज अभयुज पोर्निंग आहे. सुमद्राकडून रसगुळे करवून घेवून खाल्याशिवाय माझा आत्मा शान्त नाही होणार. अग, परस तुझ्या आईने दिलेले रसगुळे इतके आकास होते की मी खातच राहिलो. अन् सासूने घेमाने दिले तर बिघडले कोठे? मी जितके अधिक रसगुळे खाईन तेवढे मासूचे प्रेम वाढेल जाचयावर! कळले?” प्रभाकर म्हणाला.

प्रथम आज पोर्निंग आहे. नंतर काय, तर एकादशी वाढे; तर कधी शिवराज आहे- असे जहाणे करत लग्नंतरच्या तीन चार महिन्यात प्रभाकर, एकसारखा सासुरवाडीला जावून

सुमद्राच्या हातचे रसगुळे खात राहिला; अन् दर वेळी बरेचसे घरीही नेत राहिला.

यावेळी बयोदशीचे कारण पुढे करून प्रभाकर सासुरवाडीला पोचला.

“याच्या ताकडीतून आता आपलो सुटकाच नाही का? जन्मभर काय याचा आता कासच मळत करत रहावा लागणार आहे की काय? कौतुकाने एकदा, दोनदा, तीनदा दिले रसगुळे! आता काय जन्मभर देत राहू की काय? अन् जावयाला तरी हे शोभतं का? तातल्या आहे की नाही?” असे स्वतःशीच बडबडत राहिली गौरी.

त्या दिवशी आपले दुकान बन्द करून सुधाचे बाबा दुपारी घरी येवयाला आले, अन् गौरीला म्हणाले, “मेक अन् जावई आज संघाकाळी परतणार आहेत ना घरी?”

“रसगुळे बनवले तरच जावई घराबाहेर पावून वाडील. जरूर तं सामान देवून नोकरीला पाठवायना हवं सुमद्राकडे! म्हणजेच संघाकाळपर्यंत तयार करून पाठवेल ती. ती जर उद्या करीन म्हणाली तर जावई-आपूर्वा मुकाम वाढलाच एक दिवस. म्हणून ताबडतोब सगळं सामान आणून द्या. म्हणजे स्वारी आजच रवाना होईल आपल्या घरी.” गौरी काहीशा नाचवीने म्हणाली.

“पण आपला रंगारंग गुत्सव पहाण्यासाठी सुट्टी मागून गेलाय.” सुधाचे बाबा म्हणाले.

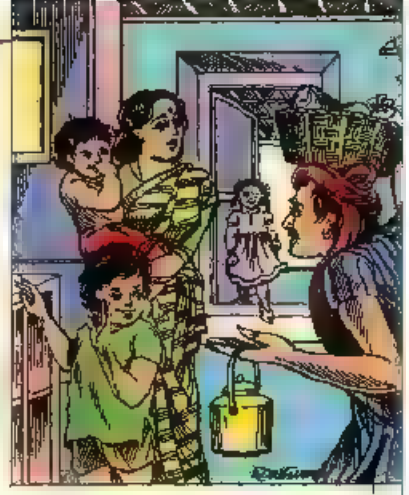
“तुम्ही पण कमातच केलीत! आता

कोणाला तरी पाठवून त्याला ताबडतोब बोलावून घ्या.” गौरी म्हणाली.

रंगाला निरोप मिळाल्यावर तो धाबळूनच गेला. त्याने आपल्या बायकोला गुत्सव घेवायला त्याचचे करून केले होते. निरोप ऐकून तीही खूप चिडली. शेक्यातली फुलं काढून तिने घुरगाडून टाकली. नेहलेली नवी माडी सोडून, जुनी नेसून दरवाजाजवळच चटई पसरून ती त्यावर फुलाडून बसली.

रंगा तरी विचार काय करणार? मानकाचा हुकूम कसा टाळणार? तो आपल्या घरून निघून भातकाकडे गेला. आवश्यक वस्तु त्याच्या हाती देत गौरी म्हणाली, “नीट सावध राह. सुमद्राचे रसगुळे तयार होईपर्यंत नीट बघ देव, इन्डेटिकडे पुढे जायू नकोस. रसगुळे तयार झाले की लगेच घरी येऊन घे. म्हणजे जावजुवरा घराकडे कूच करतील. समजलं ना?”

रंगा सुमद्राकडे गेला, तेव्हा घरात मुलांची गर्दी जमलेली होती. सुभद्रा रंगाला म्हणाली, “तुझ्या भावंडिगीला मी दर साठवण्याला रसगुळे अनवून देते. पण काय अप्रयोग? बऱ्यात ती कधी एक फुटकी कनबीही देत नाही. फुकटच येहनत माझी! आज तर माझ्या बहिणीचे मुलही आलीयत मझ्याकडे. आज नाही जमणार बाबा रसगुळे करायला! त्यांना जाऊन सांग की उद्या वेळ मिळाला तर देईन करून.”

तिचे बोलणे ऐकून रंगाही ताराब झाला. आता गुत्सवपत्ता जायची वेळही टळून गेली. रसगुल्यांचे काम दुसऱ्या दिवसावर गेलं, तर बुधाही गुत्सवाला जाता येणार नाही! बायको तर नाहेरीच जर्दल पळून! रसगुल्यांच्या कटकटीतून स्वतःला कासे सोडवावे याचा निश्चारात पडला तो.

मचानक त्याला एक अुपाय सुचला. सुभद्राला आपला विचार सांगून तो म्हणाला, “इतक्या वेळाने रसगुळे बनवलेस! या अुपायानं तुला मेहनतीचे पैसे हो मिळतील अन् प्रत्येक वेळच्या या फुकटच्या कामातूनही सुटशील तू.”

सुमद्रा सुशीने कळून आली.

आपण तो हंसी घेऊन आलो, तर आपलं काम सांगून जाईल.” रंगाने धुपाय तुचकता.

“कसं कसं होईल? मी नवीन जेवई आहे. असं कुणीच कुणाकडे तरी जाणं बरं नाही दिसणार.” संकोचत प्रभाकर म्हणाला.

“रसमुल्ल्यांची गोष्ट माझे ना! त्यासाठी इतका संकोच कशात? मला कसं कळेल की रसमुल्ले बनवून व्याख्या बदलून तुमचीं साधू सुभद्राला काहीच देत नाही. व्याख्या नव्हे का हा? निदान पंचवीस रुपये तरी घ्यायला हवेत आतापर्यंतचे, तेंव्हा पैसे व्याख्या निमित्ताने जा तिच्याकडे. बकीचं मी पाहून घेईन.” रंगा घोर देत म्हणाला.

प्रभाकर त्याच्याबरोबर निघाला तर लख, पण त्याच्यात तितका अत्साह नव्हता. त्यांना सुभद्राच्या घरी पोचतापोचता अंधार झाला. सुभद्रा तेंव्हा वरात एकटीच होती.

“वॉ? तुम्ही, अन् माझ्या घरी? मी तर निरोप दिला होता, की रसमुल्ले बुद्धा करून देईन.” प्रभाकरला पहाताच सुभद्रा म्हणाली.

“मला असं समजलं की, इतक्या वेळा तू रसमुल्ले बनवून दिलेस, अन् पैसे नाही घेतलेस अजून. तुला हे पंचवीस रुपये देण्यासाठी असोब की.” असे म्हणत प्रभाकरने तिला पैसे दिले.

इतक्यात रंगा तिला म्हणाला, “सुभद्रा, तुला नवरा कुठे निघून गेला कळलंच नाही ना? बर दिवसापूर्वी माझ्या मेकल्यानं पहिलं ल्याला सहरात. सांगत होता की तो कुण जाऊ शकतच

अन् चेहऱ्यावर चांगलं तेजही आलंय.”

सुभद्राने चेहरा बसा केला, की जण काही जावयासमोर पळून गेलेल्या नवऱ्याबद्दल बोललेसं तिला आवडलं नाही. ती रंगाला गल्लीच्या तोंडाशी घेऊन गेली. त्याच्यासाठी एकट्याशी काही मोलायना नहाणा वसवना.

बाहेर जाण्यापूर्वी रंगाने प्रभाकरला डोक्यानी सुजावले. तो जमेच स्वयंपाकघरात घुसला अन् हंडीत जे काय होतं ते बरोबरच्या प्लॅस्टिक पिशवीत ओतलं. हंडीत काही राहिले नाही वाची खात्री करण्यासाठी त्याने आत हात घातला. हाताला लागल्या त्याशेळ्या तो खाऊ लागला.

बस! प्रभाकरच्या तोंडाची एकदम आग आग होऊ लागली. सालं मुम्या त्याच्या चेहऱ्याला अन् हाताला डसू लागल्या! हंडीत रसमुल्ले असून जनावरासाठी बनवलेल्या कतल्याशा औषधी गोळ्या होत्या! त्याचा ताप चेहरा मुम्यांनी चावल्यामुळे सुजून आला अन् लालही झाला! हव्हाळू करून सर्वांचा ओळा

बुलबुल मागवी सिंत ओसाडून तो रस्त्यावर आला.

रंगबरोबर तिथेच बुसा होता-त्याची पाट पहात. प्रभाकरजवळ येत तो म्हणाला, “काय झालं छोटे मानक? सुभद्राशी काही नबोलताच बसं पितं ओसाडून येणं बरं दिसतं ना?” नाराजीचे ताटक करत तो म्हणाला.

प्रभाकर हळूच म्हणाला, “ओरडू नको रंगा. घरी पोचतापोचता खर्च सांगतो तुला, पण हे रहस्यच राहू दे ही! पे, अगोदर हे दहा रुपये घे तुला बडीसा!” त्याने रंगाला पैसेही दिले.

घरी पोचल्यावर अर्घ्यां तासाने प्रभाकर गौरीला म्हणाला, “सासूबाई, अजिंकडे गोड्याचा त्रास होतो मला! आज दुपारी तुम्ही वाढलेलं पक्वान्न खाऊन माझा चेहराही मुजला पहा. आता यापुढे गौड न खायचं पक्कं ठरवलंय मी. सकाळीच सुधाळा घेऊन आपल्या गावी जायचं मी ठरवलंय.”

जावयाच्या वा बोलण्याने गौरी आणि रंगही जूश झाले.

महाभाग्य

एका गावात श्रीपती थाकवनाचा एक गुराखी रहात असे. तो तरुण असून चांगला साहसीही होता. त्यामुळे देशात निरनिराळ्या ठिकाणी भ्रमण करावे, हिमालयातील निरनिराळ्या ठिकाणी जाऊन तेथील सुंदर निसर्ग-दृश्ये पहावीत, गंगा-स्नान करावे, जंगलातील विविध पशु-पक्षी जवळून पहावेत, युद्धात भाग घ्यावा अशा तऱ्हेचे विचार वारंवार त्याच्या मनात येत.

एक दिवशी असलेच काही विचार करत तो एका झाडाखाली आडवा झाला. थोड्याच वेळात त्याला गाढ झोप लागून गेली. झोपेत त्याला एक विचित्र स्वप्न पडले.

स्वप्नात त्याने पाहिले की आपण एका अंघ्रि डोंगरावर चढत आहोत. चढून झाल्यावर तो तिथल्या सिंहासनावर बसला. शेजारी एक सुंदरशी राणीही बसली होती. आश्चर्यचकित होऊन त्याने आपल्या डोक्याकडे हात नेला, तर

त्याच्या हाताला एक रत्नजडित मुकुट लागला. त्याला वाटले की मी आता राजा झालो. आता आपण मनात येईल ते करू शकू. आपल्याला कोणाची भीति नाही.

‘मी राजा आहे राजा!’ असे ओरडतच तो जागा झाला. श्रीपतीला कळून चुकले की ‘हे सारे स्वप्नच आहे!’ समोर तर गुरे चरत होती अन् स्वतः तो त्या झाडाखालीच झोपलेला होता. ‘काय छान स्वप्न पडलं आपल्याला!’ असा विचार करता करता तो पुन्हा आपल्या विचारात गडला.

दुसऱ्या दिवशीही त्याला पुन्हा तेच स्वप्न पडले. त्याला वाटले की पुन्हा कदाचित् ते खरेही होईल! ‘मुद्दा पुन्हा जर तेच स्वप्न पडलं तर आपण डोंगर चढायचाच’ असा त्याने निश्चय केला. ‘कदाचित डोंगरापलिकडच्या बालापुर राज्याचा मी राजाच बनेन!’ असेही त्याला वाटले.

तिसऱ्याही दिवशी पुन्हा तेच स्वप्न पडल्यावर मान गुराख्याच्या कामाला रामराम ठोकून श्रीपती लगेच डोंगराकडे निघाला. मोठ्या कष्टाने संध्याकाळपर्यंत तो डोंगरमाथ्यावर पोचला. पण तेथे त्याला सिंहासन आढळले नाही. तरीही निराश न होता बंधार होता होता तो बालापुर राज्यात पोचला.

श्रीपतीला आता धूक लागली होती. पण अबून वासपास कोठे बाव विसत नव्हते. त्यामुळे जेवण कोठे मिळण्याची शक्यता नव्हती. प्यायला पाणी नव्हते. अणोवणी धूक वाडू लागली. सोंमेवर फक्त वाट जंगलच होते. रात्र एकाद्या झाडाखाली काढायचे त्याने ठरवले.

हातपाय दुमडून तो एका झाडाखाली आडवा झाला. न अंगाखाली घोंगडी, न

डोक्याखाली उशी! पण भुकेमुळे त्याला झोप येईना. झोप्यात बार-बार घोडेस्वार आपसात बोलत येत असल्याची त्याला वाहून भागली.

श्रीपती लक्षपूर्वक त्यांचे बोलणे ऐकू लागला. त्यांना असे समजून आले की इथेच थोड्या अंतरावर झाडांच्यामागे एक बोसाड पडलेले घर आहे, अन् रात्र त्याच घरात घालवायचा या घोडेस्वारांचा इरादा आहे. श्रीपती लपतछपत त्यांच्या मागे गेला. थोड्याच वेळात सारेजण त्या मुन्नाड घराशी पोचले. घोड्यांवरून थुतळून ते स्वार कादर पसरून त्यावर आडवे झाले. ‘आता पुढे काय?’ अशा विचारात श्रीपती घराच्या भिंतीला चिकटून अुभा राहिला. त्याला वाटले की, हे कोणी चोर असावेत. थोड्याच वेळात त्याचा संशय खराही

उरला. त्यांच्यातल्या एकाने गंभीर आवाजात दुसऱ्याला विचारले, "घारू, आज तुला काय प्राप्ती झाली? तू तर मोठा चतुर चोर! तुला रोज काही तरी गवीं वस्तुलाभते! आज ही काही तरी छान माल मिळाला असला पाहिजे तुला! काय मिळालं ते तरी सांग."

घारू नावाचा तो चोर म्हणाला, "नाईक, आज मला अशी वस्तु लाभलीय की स्वप्नातही आपण तिची कल्पना करू शकणार नाही. माणूस गळीच मोठा करोडपती असला पाहिजे. मी त्याचा कमीच चोरलाय आज. जेव्हा लागेल, तेव्हा त्याचा खिसा हलवला, की त्यातून मोठेरा सांठू लागतात! आता आपल्याला कशाची बऱात नाही. हा पैशांचा जिवंत झपा आहे झपा! इयून

पुढे चोरी करायचं काम बंद. ही साण जवळ असली की चोरी करून पैसे मिळवायचं कारणच काय? आज आपण आगदी खूश आहोत!"

नाइकाने त्याला शास्त्रामकी देऊन दुसऱ्याला विचारले, "काय कोल्होबा? तुम्ही कशावर हात मारलात आज? का आलात नुसतेच हात हालवीत? कालही काही आणलं नाही तुम्ही, निदान आज तरी छान पैकी काही?"

कोल्होबा नावाचा चोर भुतरला, "आज मासही भाम्य बुजळलं नाईक! प्राण संकटात पडलेला एक सेनापती दिसला मला. त्याचा मुकुट चोरलाय मी. असातसा नव्हे! तो डोक्यावर असला की मनात आणू तेव्हा एकाच वेळी तीन दिशांना बाणांचा वर्षाव सुरू होतो त्यातून! हा मुकुट डोक्यावर घातला की काय वाटेला त्याच्याशी युद्ध करावे. आपला जय निश्चित! अशी वस्तु अलम दुनियेत मिळावची नाही."

"वा, वा! तू खरोखरचा कोल्हाब आहेस! कोरे म्खलमामा, तुझी काय कमाई रे आजची?" नाइकाने तिसऱ्याला विचारले.

"मात्तक, मला आज एक तलवार मिळालीय. हवी तेव्हा ती जमिनीत भोसकली की त्यातून हजार सैनिक बाहेर पडतात. कितीही वेळा खुपसा; दरवेळी हजार नवे सैनिक तयार! आहे की नाही अत्यंत अद्भुत शस्त्र? आपण कधी ऐकले नव्हते, कधी पाहिले नव्हते! या तलवारीच्या साहाय्याने क्षत्रूंचा पराभव करणे म्हणजे हातना मळ!" अरजलमामा बोलता.

"झकास! आजचा दिवस छानच म्हणायचा. बरं चला, वाता आपापल्या वस्तु भिंतीला टांगून देवा अन् झोपा लवकर. असा लवकर असून खूप कसं आहेत आपल्याला." नाइकाने मुन्कल्या बरोबर थोड्याच वेळात सर्वजण घोरू लागले.

श्रीपतीने सर्व काही ऐकलेच होते. ते सगळे झोपऱ्याची साथी करून भिंतीवर लटकवलेला कमीच, मुकुट अन् तलवार काढून घेऊन त्याने मांजराच्या पावलांनी तिथून पलायन केले. आता त्याच्या हाती तीन मुख्यवान वस्तु आलेल्या होत्या. त्यांचा उपयोग करून तो अनेक सहसाची कामे करू शकत होता.

दोन दिवसात तो बालापुर राजधानीत पोचला. राजवाड्यावर जाऊन त्याने राजाला भेटायची परवानगी दरबाराकडे मागितली.

दरबान म्हणाला, "कोण आहेस एवढा तू? राजाची भेट काय इतकी सोपी असते होय?"

"जोहो तू माझं नाव ऐकलं नसावंस असं वाटतं. सहावीर श्रीपती माहीत नाही तुला? तू नुसतं राजे साहेबांना सांग. ते आदरपूर्वक मला बोलवून घेतो." थोपतो रुबावात म्हणाला.

"आपण महावीर श्रीपती? यावं यावं महाराज!" असे म्हणत एक सैनिक श्रीपतीला आत राजाकडे घेऊन गेला.

त्यावेळी सिंहासनावर बसलेला राजकुमारीही बसलेली होती. तिचा पाहताच त्याला वाटले की, आपले स्वप्न खरेच होणार. कारण त्याने

स्वप्नात जी राणी पाहिली ती असदी राजकुमारी सारसीच होती दिसायला.

श्रीपतीला पाहून राजाने विचारले, "काय पाहिजे तुला? हे काय काय बरोबर येऊन आला आहेस? अन् कशासाठी?"

श्रीपतीने राजाला अगोदर फक्त आपल्याजवळच्या मुकुट आणि तलवारीबद्दलच सांगितवे; अन् तो म्हणाला की, "मी या दोन वस्तुंच्या साहाय्याने खूप लढाया जिंकल्या आहेत. मी एक सिद्धहस्त योद्धा आहे." पुढे तो असे ही म्हणाला की, "मनात आपोच तर मी सगळं जग जिंकू शकेन."

त्याच्या अत्यविश्वासपूर्ण बोलण्याने राजा प्रसन्न झाला. तो म्हणाला, "ठीक आहे, जग

नंतर जिंक, बावी मला गांधार राज्य जिंकून दाखव."

"तो तर माझ्या डाव्या हातचा मळ! पण मला एक मार्गण भागायचंय, मी गांधार जिंकून दिला, तर राजकुमारीचा विवाह माझ्याशी करून द्याल?" श्रीपतीने निर्भीळपणे मागणी केली.

हसत हसत राजाने ते मान्य केले. त्याला असे वाटले की गांधारच्या निमित्ताने आपल्या राज्यावरचे संकट टळले, तर या तक्षाला जावई बनवायला काय हरकत आहे? असा चांगला पराक्रमी जावई मिळणे बौराजालाच होईल.

काही सैनिक बरोबर घेऊन श्रीपतीने गांधारवर हल्ला चढवला. विकराची लढाई झाली, बोन्ही जावई बरेच सैनिक काढी आले. पण सैनिकांची गरज भासताच श्रीपती तलवार जमिनीत खुपसून नवीन सैनिक मिळवत राहिला, आणि मुकुट्याच्या मदतीने तुफान वेगाने बाणांचा वर्षावही करत राहिला. त्याने

शत्रूसैन्याचा पारं धुव्या बुडवला!

संध्याकाळपर्यंत झुरलेले सैनिक बरोबर घेऊन गांधार राजा पळून केला आणि आपल्या सैनिकांच्या जयजयकार ध्वनीत श्रीपती बालापुरात परत आला. तो सरळ राजाकडे गेला.

राजाने मोठ्या प्रेमाने श्रीपतीचे अभिनंदन केले. तो म्हणाला, "श्रीपती, तुझ्यापेक्षा अधिक लांबक जावई मला मिळणं अशक्यच आहे. मी तर आता म्हातारा झालोय. तुलाच माझ्या राज्याचा 'राजा' घोषित करून राज्याभिषेकही झुकून घेतो लगेच."

राजकुमारीशी श्रीपतीचा विवाह घाटमाघात साजरा झाला अन् नंतर तो सिंहासनाधीन झाला. तो सिंहासनावर बसला तेव्हा मुकुट घालून राजकुमारीही त्याच्यासेजारी बसली. स्वप्न खरे झाल्याचे पाहून श्रीपतीला फारच आनंद झाला, अन् इतका पराक्रमी पति मिळाल्यामुळे राजकुमारी ही खूष झाली!

बहुरूपा वसुन्धरा

प्राचीन पक्षी

असा अंदाज आहे की जगात ९,६०० प्रकारचे पक्षी आहेत. परंतु त्यातल्या ६,००० प्रकारच्या पक्षांची संख्या दिवसेंदिवस कमी होत चालली आहे. अन् त्यातही मोठ्या दुःखची गोष्ट ही की १०० प्रकार

तर नामशेष होण्या च्या मार्गावर आहेत. याचे कारण काय कोळमुसकेल? वा पल्ल्या पक्षीच्या असमाप्त झाले असतील तरच त्यांवर

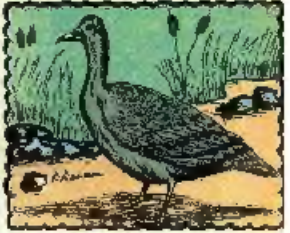
पक्षी येऊन बसतील ना? हाडेच नसतील तर हे येतीलच कसे? मानवाचे आपल्या सोयीसाठी बेतुमार जंगलतोड केली आहे. त्याचे फळ म्हणूनच ही पक्षांची संख्या घटत आहे. युरोपमधील पांढरे शूब्र जंगले व अमेरिकेतील पिवळ्या बोचीची कोकिळा तर आज अस्तित्वातच नाही! त्यांना आता 'प्राचीन पक्षी' या संज्ञेत घालायला हवे.

अंडी भुजवण्यातील कुशलता

थंडी लागली तर आपण चादर ओढून घेतो, लाकडे दगैरे जाळून झुणता निर्माण करतो किंवा इलेक्ट्रिक हीटर चालू करतो. पण सुरुत्या हवेतले पक्षी या थंडीला कसे तोंड देत असतील? मुख्यतः अंडी भुजवण्यासाठी आवश्यक ती झुणता कशी निर्माण करतात? नैसर्गिक नुषायातच ही शक्ती सामावलेली आहे. अंडी भुजवण्यात कुशल असणाऱ्या,

ऑस्ट्रेलियातल्या 'मल्लीफॉल' पक्षाचेच अंदाहरण पहा. मादी अंडी घालायला सुरुवात करण्यापूर्वीच तत्पक्षी तीव्र फूट लांब व एक फूट रुंद वसा खड्डा खोदतो अन्

तो पक्षांनीचकन काढतो. पाने पिकू लागतो की त्यात झुणत झुरपन होतो. नग्न नर आपल्या बोचीने त्यात एक भोक पाहून आवश्यक तितकी झुणता

आहे की नाही. याचा अंदाज घेतो. जरूर वाटली, तर रेंती कमी करतो. मादी आठपळ्याला एक, या प्रमाणे अंदा घेते वंटी घालत जाते. मंतर दर आठपळ्याला एक, या प्रमाणे अंदा घेतून पिजे आहे पडू लागतात.

भारतात राक्षसी पाली

आपल्या देशातही डायनोसॉर्स नावाच्या राक्षसी पाली होत्या, यावर विश्वास ठेवणे भाग पडत आहे. गुजरायतच्या खेरे जिन्ह्यात अश्मावशेषात परिवर्तित झालेली सुमारे १००० अंडी शेव्या दहा वर्षांत सापडली आहेत. ११ से.मी. लांब व ७ से.मी. लांबीची ही अंडी अश्मात रचानंतरित झाल्यामुळे चांगलीच रकनदार आहेत. ही अंडी डायनोसॉर्सचीच असल्याचा शास्त्रज्ञांचा अन्धाबा आहे. पंजाब विश्वविद्यालयातील संशोधकांच्या मते ती ६५,०००,००० वर्षांपूर्वीची असावीत.

